

บทที่ 5 ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อศึกษาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยศึกษาครอบคลุมประเด็นจุดกำเนิดกลุ่ม องค์กรประกอบ ด้านต่างๆ พัฒนาการด้านโครงสร้างและกิจกรรม และผลการดำเนินงาน แล้วทำการวิเคราะห์ เครื่องชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน และเพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยศึกษาปัจจัยด้านวัฒนธรรมชุมชน และเครือข่ายการเรียนรู้

ในการนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอเป็น 2 ขั้นตอนหลักๆ ดังต่อไปนี้

5.1 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

5.1.1 จุดกำเนิดกลุ่ม

5.1.2 องค์กรประกอบ

5.1.3 พัฒนาการด้านโครงสร้างและกิจกรรม

5.1.4 ผลการดำเนินงาน

5.1.5 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

5.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

5.2.1 ปัจจัยด้านวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ระบบผลิต ระบบความสัมพันธ์ และระบบความเชื่อ

5.2.2 ปัจจัยด้านเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ แม่ข่ายในการเรียนรู้ องค์กรความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดความรู้

5.1 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

5.1.1 จุดกำเนิด

ลำน้ำน่านมีต้นกำเนิดมาจากมาจากดอยภูแวและลำธารสายในหุบเขาทางด้านทิศ ตะวันออกของกิ่งอำเภอป่อเกลือ ที่บริเวณบ้านนาकिन ตำบลขุนน่าน ไหลมารวมกันเป็นต้นแม่น้ำ

ที่เทือกเขากิ่งศาลา แล้วไหลย้อนขึ้นไปทางทิศเหนือ เลาะไปตามชายแดนไทย-ลาว เมื่อใกล้ถึงพรมแดนประเทศลาว (ประมาณ 4 กิโลเมตร) ไหลวกไปทางทิศตะวันตกเข้าเขตอำเภอทุ่งช้าง จากนั้นไหลลงใต้โดยผ่านอำเภอทุ่งช้าง ปัว ท่าวังผา เมือง เวียงสา และอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ผ่านจังหวัดอุดรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร ไปรวมกับแม่น้ำยมที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ก่อนที่จะไหลรวมกับแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ตำบลปากน้ำโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ รวมความยาว 613 กิโลเมตร ลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่าน ที่มีต้นกำเนิดอยู่ในเขตจังหวัดน่านที่สำคัญได้แก่ ลำน้ำว่า ลำน้ำบัว ลำน้ำและ ลำน้ำยาว ลำน้ำสา ลำน้ำสมุน และลำน้ำแหง

แม่น้ำน่านไหลผ่านบ้านดอนแก้วและบริเวณหน้าวัด เดิมมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบไปด้วยสัตว์น้ำและพืชหลากหลายชนิด ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ทั้งการอุปโภคและบริโภค การเกษตร การคมนาคม ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

ในช่วงปี พ.ศ. 2512-2522 เกิดการต่อสู้ระหว่างผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์กับรัฐบาลไทย ซึ่งมีกำลังทหารพราน ทหารบก ทหารอากาศ กองกำลังอาสาสมัครรักษาดินแดน (อ.ส.) ตำรวจตระเวนชายแดน เกิดการต่อสู้ปะทะด้วยกำลังในพื้นที่บนดอยสูงอยู่ตลอดระยะ ในระยะนั้น แม่น้ำน่านอยู่ในสภาพที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีปลาหลากหลายชนิดเริ่มถูกรบกวนโดยข้าราชการของรัฐ คนในหน่วยงานต่างๆ ในระหว่างเดินทางลงจากดอยสูงและหยุดพักบริเวณพื้นราบ ได้ใช้ปืนคาร์บิน เอสเค และเอ็มสิบหก ซึ่งเป็นอาวุธในการสู้รบยิงฝูงปลาในแม่น้ำ ซึ่งขณะนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก ทำให้ปลาตายเป็นจำนวนมาก

หลังจากกองกำลังผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ถูกสลายกำลังลงด้วยแผนการเมืองนำ การทหาร ในสมัยของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในระหว่างปี พ.ศ. 2523-2524 เหตุการณ์เริ่มสงบลง สภาพที่บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติ ชาวบ้านเริ่มทำมาหากิน ออกจากหมู่บ้านไปทำงาน ภายนอกชุมชน ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ประกอบกับยุคนั้นเป็นยุคแห่งการพัฒนาของภาครัฐ มีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำปลา การสร้างอ่างเก็บน้ำ ภายในหมู่บ้าน การส่งเสริมการเกษตรแบบใหม่ที่ผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดภายนอกชุมชน ทำให้วิถีการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป มีการใช้สารเคมีและยาปราบศัตรูพืชในกระบวนการผลิต ดังนั้นในแม่น้ำน่านจึงเต็มไปด้วยขยะและขวดสารเคมีต่างๆ นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่งทำการจับปลาแบบผิดวิธี คือ ใช้สารเคมีผสมอาหารทำการเบ็ดปลา ใช้ไฟฟ้าช็อต ใช้วัตถุระเบิด วิธี

การเหล่านี้ใช้กันอย่างแพร่หลายจนทำให้ปริมาณปลาที่มีอยู่เดิมลดลง โดยเฉพาะปลาดังเดิมถูกทำลายจนบางชนิดเกือบสูญพันธุ์ ระยะเวลาอยู่ในระหว่าง ปี พ.ศ. 2525-2530

ในปี พ.ศ. 2530 พระสมเกียรติ โชติปัญญา รักษาการเจ้าอาวาสวัดดอนแก้วในขณะนั้นได้รับนโยบายของฝ่ายสงฆ์ จากจังหวัดน่านให้ปิดป้ายเขตอภัยทานไว้บริเวณเขตปริมณฑลวัดทุกวัดที่มีสัตว์อาศัยอยู่ พระสมเกียรติ โชติปัญญา จึงปิดป้ายเขตอภัยทานไว้ 2 แห่ง ซึ่งเป็นเขตปริมณฑลของวัดดอนแก้ว คือ ได้ต้นโพธิ์ เพื่อมิให้มีการยิงนก และได้ต้นมะพร้าวริมฝั่งแม่น้ำน่าน ห้ามมิให้จับสัตว์น้ำ ในช่วงนั้นไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน เนื่องจากไม่มีการตั้งชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมหรือประชุมชี้แจงทำความเข้าใจเรื่องการกำหนดเขตอภัยทาน แม่น้ำน่านยังคงเต็มไปด้วยเบ็ดและข่ายดักปลาและชาวบ้านยังคงมีการจับสัตว์อย่างผิดวิธี ประกอบกับมีการทิ้งขยะ ขวดและกระป๋องบรรจุสารเคมีทางการเกษตรลงในแม่น้ำจำนวนมาก ทำให้ปลาในแม่น้ำน่านยังคงลดปริมาณลงเรื่อยๆ และสภาพแม่น้ำน่านสกปรกและมีคุณภาพต่ำลง วิกฤตดังกล่าวเริ่มรุนแรงมากขึ้น

จนกระทั่งในปี 2532 ขณะนั้นนายสมยศ ภิญโญ เป็นผู้ใหญ่บ้านดอนแก้ว ร่วมกับนายสมาน คำอาจ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และพระเสวียน อินทปัญญา เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว ได้ปรึกษากันหรือเพื่อหาแนวทางแก้ไข จึงตกลงกันว่า จะกำหนดเขตอภัยทานทั้งสองแห่งดังกล่าวเป็นเขตอนุรักษ์และให้ถือเป็นนโยบายของหมู่บ้านอย่างชัดเจน โดยก่อนการประกาศเขตอนุรักษ์ดังกล่าว ได้ทำการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจขอความร่วมมือในการอนุรักษ์ และกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืน ซึ่งชาวบ้านทุกคนก็เห็นด้วย จึงทำการประกาศเขตอนุรักษ์ขึ้น ในระยะแรกใช้ชื่อโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว

5.1.2 องค์ประกอบ

1) ด้านแนวคิดและอุดมการณ์ จากการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกันของชาวบ้านและกลุ่มผู้นำ ทำให้ชาวบ้านมองเห็นว่าสภาพทรัพยากรแม่น้ำถูกทำลายลงจนปลาบางชนิดสูญพันธุ์ บางชนิดเกือบสูญพันธุ์ และปริมาณปลาลดน้อยลง ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำไม่เพียงพอแก่การบริโภค ปลาในฤดูแล้งไม่มีที่หลบภัยเพื่อรักษาชีวิตรอดเพื่อจะได้ขยายพันธุ์ ท้องนาในฤดูทำนาไม่มีปลาขึ้นไปวางไข่ ทำให้ชาวบ้านในแถบลุ่มน้ำเดือดร้อน เป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวเพิ่มสูงขึ้น ชาวบ้านทุกคนจึงมีอุดมการณ์ร่วมกันที่จะอนุรักษ์และแก้ไขปัญหา โดยแนวคิดในการอนุรักษ์คืออนุรักษ์โดยไม่ให้กระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านด้วย กล่าวคือ การห้ามจับปลาในเขตอภัยทาน แต่นอกเขตอภัยทานก็อนุญาตให้จับได้ ทำให้ชาวบ้านไม่เดือดร้อน

จากการอนุรักษ์ ในทางกลับกันการอนุรักษ์กลับส่งผลดีในแง่มีปริมาณปลาเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านสามารถจับปลาสำหรับบริโภคหรือขายได้มากขึ้นด้วย ประกอบกับแนวคิดเดิมเรื่องศาสนา เรื่องเขตอภัยทาน เป็นการประยุกต์แนวคิดทางศาสนามาใช้ในการอนุรักษ์ และการเรียนจากสื่อที่เห็น การเลี้ยงปลาในสวนสาธารณะแถบภาคกลาง ซึ่งเห็นน้ำเต็มตลิ่งอยู่ตลอดเวลาและมีปลาชุกชุมมาก บริเวณหน้าวัดดอนแก้ว เมื่อฤดูน้ำหลากน้ำก็มากจนล้นตลิ่งและมีน้ำลดตามฤดูกาล น้ำไม่เต็มตลิ่งอยู่ตลอดเวลา ในช่วงแรกจึงเป็นเหตุให้วิตกว่าจะไม่สามารถอนุรักษ์พันธุ์ปลาได้สำเร็จ แต่ก็มีกำลังใจที่จะทำเพื่อแก้ไขปัญหามาตลอด เพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นปัญหาของท้องถิ่น แม้ว่าบางคนอาจจะไม่เห็นด้วย เนื่องจากตนเองได้รับผลกระทบ เพราะไม่สามารถจับปลาในเขตอนุรักษ์ แต่ก็ต้องยอมรับมติของชุมชน เพราะเกรงว่าหากไม่ปฏิบัติตาม ก็จะได้รับผลกระทบทางสังคม เช่น เพื่อนบ้านไม่พูดคุย หรือเมื่อมีงานของหมู่บ้านก็ไม่ได้รับเชิญเข้าร่วม ซึ่งผลกระทบนี้อาจส่งผลต่อการดำเนินชีวิตภายในชุมชนของตน และประเมินแล้วว่าไม่คุ้มค่ากับประโยชน์ที่จะได้รับจากการลักลอบจับปลา

การริเริ่มตั้งกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์บ้านดอนแก้ว มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อป้องกันไม่ให้พันธุ์ปลาในแม่น้ำน่านสูญพันธุ์และเพื่อเพิ่มปริมาณของปลา
2. เพื่อจัดเป็นเขตขยายพันธุ์สัตว์น้ำให้แพร่ขยายออกไปทั่วลุ่มน้ำน่าน
3. เพื่อเป็นการสนองนโยบายของรัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
4. เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนประชาชนที่อาศัยในลุ่มน้ำได้มีปลาน้ำจืดและสัตว์น้ำอื่นๆ ไว้บริโภค
5. เพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น โดยเฉพาะการดำรงอยู่ของสัตว์น้ำเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพที่ดีของแม่น้ำน่าน

2) ผู้นำ องค์ประกอบด้านผู้นำนั้นพบว่ากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว มีผู้นำในการริเริ่มโครงการที่เป็นลักษณะผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำแต่ละคนที่มีบุคลิกภาพ ความรู้ ความชำนาญที่แตกต่างกัน แต่สามารถประสานแนวคิดและอุดมการณ์รวมกันในการที่จะพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำในการริเริ่มโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ได้แก่ นายสมาน ค่ายอาจ ผู้อาวุโสหรือนับได้ว่าเป็นปรมาจารย์ชาวบ้านของบ้านดอนแก้ว นายสมยศ ภิกขาคำ ผู้ใหญ่บ้านดอนแก้วในขณะนั้น และพระใบฎีกาเสวียน อินทปัญญา เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว ในการศึกษาครั้งนี้ขอนำเสนอประวัติและพัฒนาการความเป็นผู้นำของนายสมาน ค่ายอาจ ดังนี้

นายสมาน ค่ายอาจ นายสมานเกิดเมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2468 เป็นบุตรชายคนเดียวของนายอาทะและนางเกียง ค่ายอาจ มีพี่น้อง 5 คน ชีวิตในวัยเด็กของนายสมานได้สัมผัสกับธรรมชาติและได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่จนเหมือนกับลูกหลานชาวบ้านทั่วไป และเมื่อเข้าสู่วัยเรียนได้เข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านหนองบัว จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากนั้นบวชเรียนเพื่อศึกษาธรรมะเป็นเวลา 2 ปี หลังจากนั้นเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนบัณฑิตรัฐวิद्याคม อำเภอเมือง จังหวัดน่านเป็นเวลา 1 ปี และเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนลินกันลือะแคเดมี (โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษาในปัจจุบัน) จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2448 ได้เข้ารับราชการครูที่เมืองหงษ์สา (ขณะนั้นอยู่ในการปกครองของประเทศไทย) และลาออกเมื่อ ปี พ.ศ. 2485 เนื่องจากเกิดสงครามอินโดจีนจึงเดินทางกลับมายังบ้านดอนแก้ว

พ่อและแม่ของนายสมานประกอบอาชีพทำนาเพียงอย่างเดียวทำให้ไม่มีรายได้จากกิจกรรมอย่างอื่น ทำให้ไม่มีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัว นายสมานจึงได้บุกเบิกผืนดินที่มีอยู่โดยการทำสวนและต่อผู้ดี้นรนเพื่อความอยู่รอด ช่วยเหลือครอบครัวทำนา เลี้ยงควาย และรับจ้างทุกอย่าง เพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว วิธีการดำรงชีวิตจึงดำเนินไปอย่างเรียบง่าย สมถะ และมีความสุขตามครอบครัวชาวนาในชนบท จากวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และธรรมชาติที่อยู่รอบข้างเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้นายสมานเป็นคนที่มีคุณธรรม มีความเสียสละในงานส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนมีความรักและความผูกพันต่อผืนดินบ้านเกิด เป็นบุคคลที่มีแนวคิดกว้างไกลและสร้างสรรค์ในงานพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ และเป็นแบบอย่างที่ดีของชาวบ้าน

ในปี พ.ศ. 2511-2516 นายสมานได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านดอนแก้ว และต่อมาในปี พ.ศ. 2516-2521 ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านโดยได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านดอนแก้ว ในช่วงนี้นายสมานได้พยายามพัฒนาชุมชน โดยการประสานความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ ในชุมชน เพื่อร่วมกันแสวงหาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นายสมานทำงานด้วยความเสียสละและอุทิศทุ่มเทตัวเองทำงานเพื่อชุมชนมาโดยตลอด จนได้รับรางวัลรองผู้ใหญ่บ้านดีเด่น ในระดับจังหวัดน่าน ในปี พ.ศ. 2519

นายสมานนอกจากจะเป็นผู้นำทางความคิดมีอุดมการณ์ มีความรู้ความสามารถในงานพัฒนาชุมชนแล้ว นายสมานยังได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ จนเกิดการสั่งสมประสบการณ์ที่ได้รับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอ่านและเขียนภาษาล้านนา การทำหัตถกรรม การจักสานทุกชนิด การแปรรูปวัสดุในท้องถิ่นนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและชุมชน

อีกด้วย นายสมานได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านโดยได้รับการคัดเลือกให้เป็นประธานกลุ่มผู้สูงอายุทั้งในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และระดับอำเภอ สมาชิกสภาวัฒนธรรมของอำเภอทำวิงวอนการทำงานในกลุ่มผู้อาวุโสและด้านวัฒนธรรม นายสมานมุ่งเน้นการทำงานเพื่อสังคม เพื่อให้ชุมชนรู้สึกว่าคุณสูงอายุไม่ได้เป็นภาระของสังคม แต่เป็นกลุ่มคนที่สามารถทำประโยชน์ได้ และคอยอบรมสั่งสอนลูกหลานในชุมชนให้มีจิตสำนึกและเป็นคนดีของสังคม ตลอดจนการสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านดอนแก้วเป็นหมู่บ้านที่มีสามัคคีกลมเกลียวการทำงานกิจกรรมทุกอย่างจึงสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี

นอกจากนี้ นายสมานได้ทำงานกิจกรรมด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจนได้รับตำแหน่งต่างๆ มากมาย เช่น ประธานกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านดอนแก้ว ประธานกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำระดับจังหวัดน่านในนามเครือข่ายกลุ่มฮักเมืองน่าน รองประธานกลุ่มฮักบ้าน ที่ปรึกษาฝ่ายส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมของสภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน ประสบการณ์ในการทำงานด้านอนุรักษ์ของนายสมานและชุมชน เริ่มจากการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน จากกลุ่มคนที่เป็นแกนนำ แล้วขยายไปสู่คนกลุ่มอื่นๆ ใช้กระบวนการแลกเปลี่ยน การขบคิดและวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหา จนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาวิธีการทำงาน มีการสรุปทบทวนร่วมกัน มีการประสานงานกับส่วนต่างๆ ทั้งหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ทำให้การทำงานมีความชัดเจนมากขึ้น สังคมมีโอกาสรับรู้มากขึ้น อีกด้านหนึ่งของกระบวนการทำงานได้ก่อให้เกิดการพัฒนาคน และเกิดการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรไปยังคนกลุ่มต่างๆ อย่างทั่วถึง

ความพยายามของนายสมาน ค่ายอาจ ในการแก้ไขปัญหของชุมชนบ้านดอนแก้วโดยผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ นั้น ได้แสดงถึงพัฒนาการขององค์กรชุมชนที่พิสูจน์ตัวเองถึงศักยภาพที่มีอยู่จริงในการจัดการทรัพยากรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ในปี พ.ศ. 2542 นายสมาน ค่ายอาจ จึงได้รับการยกย่องให้เป็นคนดีศรีสังคม ในฐานะนักอนุรักษ์แห่งลำน้ำน่าน

ในปัจจุบันแม้คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วจะเป็นกลุ่มที่จัดตั้งโดยทางราชการ แต่นายสมาน ค่ายอาจ และพระเสวียน อินทปัญญา ยังคงมีบทบาทอยู่มาก โดยเปลี่ยนบทบาทจากผู้ดำเนินกิจกรรมเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ และเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่คณะกรรมการและชุมชน อย่างเช่น นายสมาน ค่ายอาจ มักจะได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมของกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ระดับจังหวัด การไปทัศนศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดน่าน โดยเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในฐานะของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้าน

ดอนแก้ว ฐานะกลุ่มฮักบ้าน และฐานะกลุ่มฮักเมืองน่าน เนื่องจากนายสมานเป็นสมาชิกของทั้งสามกลุ่ม ทำให้นายสมานนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้มาถ่ายทอดสู่ชุมชนบ้านดอนแก้ว หรือกรณีนายสมยศ ภิราญคำ เมื่อมองเห็นว่ากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วมีความเข้มแข็งมากขึ้น จึงลดบทบาทตัวเองแล้วไปสร้างเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ระดับอำเภอ คือ กลุ่มฮักบ้าน ซึ่งเป็นเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ระหว่างองค์กรอนุรักษ์ในอำเภอท่าวังผา นอกจากนี้ในสมัยที่นายสมยศดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาจังหวัดน่านเขตอำเภอท่าวังผา ได้เสนอของบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดในการก่อตั้งกองทุนอาหารปลา การดำเนินบทบาทของกลุ่มคนเหล่านี้ส่งผลพัฒนาการความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้วในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

3) ด้านโครงสร้างขององค์กร กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วมีโครงสร้างการบริหารงานประกอบด้วย ประธานกลุ่ม และคณะกรรมการ รวม 7 คน กรรมการชุดปัจจุบันได้แก่

นายสุทิน	อินต๊ะวิน	ประธานกรรมการ
นายจรัส	อินต๊ะวิน	รองประธานกรรมการ
นายมนัส	อินต๊ะวิน	กรรมการ
นายสมจิตร	ท้าวมหาวรรณ	กรรมการ
นายเกษม	คงมัน	กรรมการ
นายวีระพงษ์	อินต๊ะวิน	กรรมการ
นายสมบัติ	อินต๊ะวิน	กรรมการและเลขานุการ

นอกจากนี้ยังมีกรรมการปรึกษา ซึ่งมักเคยเป็นคณะกรรมการในชุดเก่า ได้แก่

พระครูใบฎีกาเสวียน อินทปัญญา

พระคงศักดิ์

นายประเสริฐ คำแดง

นายถนอม คงมัน

นายธีระพันธ์ วาฤทธิ

นายสมาน ค่ายอาจ

สมาชิกแต่ละคนมีส่วนร่วมในการบริหารงานของกลุ่มทั้งในด้านการเสนอความคิดเห็น การตัดสินใจ การวางแผนร่วมกัน ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มนั้น คณะกรรมการทำงานในปัจจุบันจะทำงานในลักษณะของการบริหารและประสานงานกับหน่วยงาน

ต่างๆทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชนอื่นๆ แต่ลักษณะของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่แท้จริงมักอยู่ในรูปแบบของการร่วมมือของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน มีการจัดแบ่งหน้าที่ในการปฏิบัติกิจกรรมย่อยของชาวบ้านแต่ละกลุ่ม เพื่อให้กิจกรรมสามารถดำเนินได้จนบรรลุผลสำเร็จ

4) ด้านงบประมาณ ในระยะเริ่มแรกในโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วไม่มีงบประมาณช่วยเหลือจากแหล่งใดๆ งบประมาณส่วนใหญ่ได้จากการบริจาคของชาวบ้าน ซึ่งร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์ เงินส่วนนี้จะนำมาซื้ออาหารปลาเพื่อวางจำหน่ายบริเวณจุดอนุรักษ์ กิจกรรมการศึกษาดูงานจะใช้เงินส่วนตัวและเงินทุนของหมู่บ้าน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2535 กลุ่มฮักเมืองน่าน ได้ให้งบประมาณเป็นเงิน 18,600 บาท เพื่อสร้างเรือนแพ และจัดซื้ออาหารปลา จากหลังนั้นในปี พ.ศ. 2536 มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่าน ณ บ้านดอนแก้ว โดยความร่วมมือของกลุ่มฮักเมืองน่าน นอกจากการสืบชะตาแม่น้ำแล้วยังมีกิจกรรมการทอดผ้าป่าพันธุ์ปลา ทำให้มีงบประมาณจากการจำหน่ายพันธุ์ปลาเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการนำมาจัดกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้จัดสรรงบประมาณสำหรับจัดตั้งกองทุนอาหารปลาสำหรับเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ เป็นเงินจำนวน 70,000 บาท ซึ่งมีส่วนช่วยในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วยังคงไม่มีแหล่งเงินทุนที่ให้การสนับสนุน งบประมาณส่วนใหญ่ได้จากการบริจาคของชาวบ้าน การจำหน่ายอาหารปลาให้แก่นักท่องเที่ยว และจากการจัดกิจกรรมผ้าป่าพันธุ์ปลา ซึ่งกิจกรรมผ้าป่าพันธุ์ปลาในแต่ละครั้งได้เงินจำนวนค่อนข้างมาก ซึ่งจากการจัดกิจกรรมผ้าป่าพันธุ์ปลาครั้งแรกสามารถได้เงินบริจาคถึง 40,000 บาท เงินส่วนนี้จะเก็บไว้ที่วัดดอนแก้ว โดยจะนำมาใช้หมุนเวียนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและยังให้การสนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์และการพัฒนาวัดอีกด้วย เช่น สร้างโบสถ์

5) การประสานงาน การประสานงานของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว พบว่า มีการประสานการทำงานกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรที่มีบทบาทในการช่วยเหลือและสนับสนุนในการทำงานของกลุ่มค่อนข้างมาก ได้แก่ ประมงอำเภอ และกลุ่มฮักเมืองน่าน ในระยะแรกในการดำเนินโครงการอนุรักษ์นั้นพบว่าทางประมงอำเภอไม่ได้ให้ความสนใจหรือเข้ามาช่วยเหลือ ภายหลังจากการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มจนประสบผลสำเร็จและเป็นที่รู้จักของสังคมภายนอก ประมงอำเภอจึงเข้ามาให้การสนับสนุน เพราะต้องการจะส่งกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเข้าประกวดองค์กรด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระดับภาค โดย

เน้นให้ความช่วยเหลือด้านคำแนะนำทางวิชาการ พันธุ์ปลา อาหารปลา ติดป้ายประกาศ เช่น ในช่วงหนึ่งปลาในแม่น้ำน่านเกิดเป็นโรค ประมงอำเภอได้ส่งนักวิชาการมาตรวจและให้คำแนะนำ นอกจากนี้ยังให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น แต่ก็ไม่ได้กำหนดขอบเขตการทำงานหรือกำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรม การแนะนำให้จัดตั้งคณะกรรมการของประมงอำเภอมีทั้งข้อดีข้อเสีย ข้อดีคือมีโครงสร้างกลุ่มที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันผลกระทบที่ตามมาคือ คณะกรรมการที่เป็นกลุ่มจัดตั้ง กรรมการบางคนไม่มีอุดมการณ์ในการอนุรักษ์อย่างแท้จริง กรรมการบางคนประกอบอาชีพค้าขาย ทำให้ไม่มีเวลาในการทำกิจกรรมของกลุ่ม

นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนจากหน่วยงานทางราชการอื่นๆ เช่น ทางอำเภอ ท่าวังผาให้การสนับสนุนให้แก่งการประชาสัมพันธ์ จนทำให้กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วเป็นที่รู้จักของสังคมภายนอก อย่างเช่น นายอำเภอท่าวังผาแต่ละคนที่ย้ายไปดำรงตำแหน่งอำเภออื่นก็มักยกเอากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์ จนชื่อเสียงโด่งดัง มีกลุ่ม/องค์กร ตลอดจนผู้สนใจจากอำเภอหรือจังหวัดอื่นๆ มาศึกษาดูงานจำนวนมาก

กลุ่มฮักเมืองน่าน นับว่ามีบทบาทค่อนข้างสูงในการพัฒนาความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ตั้งแต่การพัฒนาศักยภาพของผู้นำ คือ นายสมาน ค่ายอาจ นับว่าเป็นผลผลิตของกลุ่มฮักเมืองน่าน นายสมาน ค่ายอาจเป็นสมาชิกของกลุ่มฮักเมืองน่านก่อนที่จะก่อตั้งโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว การติดตามพระครูพิทักษ์นันทคุณไปศึกษาดูงานยังสถานที่ต่างๆ ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์และหล่อหลอมกับองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมของนายสมาน ซึ่งได้นำมาประยุกต์ใช้กับบ้านดอนแก้ว จนกระทั่งพระครูพิทักษ์นันทคุณได้มาศึกษาดูงานอนุรักษ์ของกลุ่มบ้านดอนแก้วและเห็นว่าบ้านดอนแก้วมีศักยภาพในการอนุรักษ์ จึงนำไปประชาสัมพันธ์ให้แก่กลุ่มอื่นๆ ในระยะนั้นกลุ่มฮักเมืองน่านได้นำองค์กรต่างๆ มาศึกษาดูงานที่บ้านดอนแก้วหลายครั้ง ตลอดจนอบรมให้ความรู้ เช่น การอบรมเรื่องสารพิษ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้เพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ยังให้งบประมาณช่วยเหลือในการสร้างเรือนแพและอาหารปลา ในปี พ.ศ. 2536 กลุ่มฮักเมืองน่านได้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่านบริเวณบ้านดอนแก้ว ซึ่งมีองค์กรอนุรักษ์ทั่วจังหวัดน่านเข้าร่วม ทำให้บ้านดอนแก้วเป็นที่รู้จักขององค์กรอื่นๆ ในครั้งนั้นกลุ่มฮักเมืองน่านได้ให้คำแนะนำการก่อสร้างเครือข่ายระดับอำเภอท่าวังผา เพราะเห็นว่าอำเภอท่าวังผามีกลุ่มอนุรักษ์เกิดขึ้นจำนวนมาก และมีหลากหลายกลุ่ม การสร้างเครือข่ายจะช่วยพัฒนาศักยภาพและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มเครือข่าย ทั้งในด้านงบประมาณ ประสบการณ์และความรู้ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความร่วมมือในการจัดกิจกรรม จึงเป็นจุดกำเนิดของ

กลุ่มฮักบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มเครือข่ายของกลุ่มฮักเมืองน่าน เมื่อมีกิจกรรมของกลุ่มฮักเมือง ไม่ว่าจะ เป็น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การจัดอบรมสัมมนา การศึกษาดูงาน มักจะแจ้งมาทาง กลุ่มฮักบ้าน กลุ่มฮักบ้านจะประสานงานกับลูกข่ายอีกครั้งหนึ่ง หรือบางครั้งกลุ่มฮักเมืองน่านจะ ประสานกับกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วโดยตรง เนื่องจากนายสมานเป็นสมาชิกดั้งเดิม ในกลุ่มฮักเมืองน่านอยู่แล้ว จึงมีความสนิทสนมคุ้นเคยเป็นการส่วนตัวกับกลุ่มฮักเมืองน่าน

การเข้ามาของหน่วยงานรัฐและกลุ่มฮักเมืองน่านได้รับการยอมรับจากชุมชน เนื่องจาก องค์การเหล่านี้ไม่ได้เข้ามากำหนดขอบเขตการดำเนินงาน แม้ว่าจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหาร แต่ชาวบ้านมองว่าไม่ใช่ปัญหา พวกเขายังสามารถทำกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันชาวบ้านจะมองถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับมากกว่า เช่น การจัดสร้างเรือนแพ อาหารปลา การประชาสัมพันธ์ การอบรมให้ความรู้ เป็นต้น

5.1.3 พัฒนาการของกลุ่ม

1) พัฒนาการด้านโครงสร้างของกลุ่ม

ในระยะเริ่มต้นของโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วนั้น เป็นกลุ่มริเริ่มตามธรรมชาติ ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส และพระ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำทางความคิดที่มีจิตสำนึกและความตระหนักในการที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกัน แต่แต่ละคนมีบทบาทและความรู้ที่หลากหลาย ผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้น คือ นายสมยศ ภิราญคำ ในช่วงที่เกิดวิกฤตของหมู่บ้านคือเกิดกรณีพิพาทระหว่างเจ้าอาวาสวัดดอนแก้วและผู้ใหญ่บ้านคนก่อน ชาวบ้านได้ขอร้องให้นายสมยศเข้ามารับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านขณะนั้นนายสมยศเพิ่งสำเร็จการศึกษาและกลับมาทำงานยังชุมชนของตน นายสมยศเป็นคนหัวก้าวหน้าและมีความตั้งใจที่จะทำงานพัฒนาหมู่บ้านของตน ทางด้าน นายสมาน ค่ายอาจ เป็นผู้อาวุโส ที่เป็นที่นับถือของหมู่บ้าน นายสมานเป็นคนที่ทำงานเพื่อชุมชนไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม ด้านศาสนา และด้านสิ่งแวดล้อม ร่วมกับพระเสวียน อินทปัญญา ซึ่งชาวบ้านเชิญมาจำพรรษาที่วัดดอนแก้วแทนเจ้าอาวาสคนก่อน เป็นพระนักเทศน์ที่ประยุกต์และผสมผสานแนวคิดการอนุรักษ์และแนวคิดทางศาสนาเข้าด้วยกัน บุคคลทั้งสามนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วจนประสบความสำเร็จ คณะกรรมการในยุคเริ่มต้น ได้แก่

นายสมาน ค่ายอาจ

ประธานกรรมการ

นายถนอม คงมัน

รองประธานกรรมการ

นายประเสริฐ คำแดง

กรรมการ

นายสมัย	โนศรี	กรรมการ
นายเกษม	คงมัน	กรรมการ
นายจรัส	อินดีะวิน	กรรมการ
พระใบฎีกาเสวียน	อินทปัญญา	ที่ปรึกษา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 ทางประมงอำเภอเห็นว่ากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วมีศักยภาพในการอนุรักษ์ จึงเข้ามาประสานงานและให้ความช่วยเหลือในด้านอาหารปลาและพันธุ์สัตว์น้ำ โดยประมงอำเภอแนะนำให้ตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำขึ้น โดยมีคณะกรรมการที่เป็นรูปธรรมกว่าที่เป็นอยู่ กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของบ้านดอนแก้วในระยะนี้จึงเป็นกลุ่มจัดตั้งอย่างเป็นทางการ โดยเอาคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการ และมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการ แม้จะมีคณะกรรมการที่เป็นรูปธรรมขึ้น แต่ลักษณะการทำงานที่แท้จริงยังคงขึ้นอยู่กับคณะกรรมการในชุดเดิม เนื่องจากคณะกรรมการชุดใหม่เป็นชุดจัดตั้งที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์มากนัก เช่น กรณีมีคณะมาทัศนศึกษาดูงาน ผู้ที่ทำงานหน้าที่ในการต้อนรับและบรรยายให้ความรู้ส่วนใหญ่มักเป็นนายสมานหรือพระเสวียน ซึ่งทางนายสมาน นายสมยศ หรือพระเสวียน เองพยายามถ่ายทอดความรู้และงานต่างๆ ให้แก่คณะกรรมการ เพื่อที่คณะกรรมการจะสามารถทำงานได้อย่างดีขึ้น คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย

พระใบฎีกาเสวียน	อินทปัญญา	ประธานกรรมการ
นายประยุทธ์	อินดีะวิน	กรรมการ
นายเกษม	ลำคำ	กรรมการ
นายโสภณ	ยากับ	กรรมการ
นายสุพจน์	ยากับ	กรรมการ
นายเกษม	คงมัน	กรรมการ
นายสมาน	ค้ายอาจ	กรรมการและเลขานุการ

ในปี พ.ศ. 2543 เนื่องจากทางประมงอำเภอต้องการที่จะส่งกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วเข้าประกวดกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระดับภาค จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นใหม่อีกครั้ง โดยผู้ใหญ่บ้านยังคงเป็นประธานกรรมการ และมีการเปลี่ยนแปลงกรรมการบางส่วน แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน การทำงานของคณะกรรมการชุดใหม่นี้คล้ายกับชุดที่สอง คือเป็นคณะทำงานลอยๆ ivo ผู้ที่ยังคงทำกิจกรรมหลักๆ คือ นายสมานและพระเสวียน ทางด้านนายสมยศ ภายหลังได้สร้างกลุ่มเครือข่ายักบ้าน ซึ่งเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ โดยมุ่งเน้นการสร้างกิจกรรมเครือข่ายในระดับอำเภอ และการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ทำให้ไม่ค่อยมี

เวลาให้กับกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ประกอบกับเห็นว่ากลุ่มอนุรักษ์ของบ้านดอนแก้วมีความเข้มแข็งและมีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ด้วยตนเองแล้ว นายสมยศจึงลดบทบาทของตนเองลง ผลสืบเนื่องจากการที่ทั้งนายสมาน นายสมยศ และพระเสวียนพยายามทอดถวายความรู้ให้แก่คณะกรรมการตลอดเวลาที่ผ่านไป และการที่มีกรรมการในแต่ละชุดซ้ำกันบ้างทำให้คณะกรรมการเกิดการเรียนรู้และเพิ่มพูนประสบการณ์ จนทำให้คณะกรรมการชุดใหม่นี้มีความรู้ความเข้าใจในงานอนุรักษ์มากขึ้น ในระยะหลังทางคณะกรรมการจึงสามารถดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเอง ทางนายสมานได้เปลี่ยนบทบาทบางส่วนไปเป็นประธานกลุ่มผู้อาวุโส ทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับอำเภอ และดำเนินกิจกรรมทั้งในฐานะกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านดอนแก้ว กลุ่มอึกบ้าน กลุ่มอึกเมืองน่าน ประธานผู้อาวุโส ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และกิจกรรม

ดังนั้นจะเห็นว่ากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วมีพัฒนาการด้านโครงสร้างกลุ่ม 3 ช่วง ตั้งแต่กลุ่มริเริ่มที่เป็นกลุ่มธรรมชาติ จนถึงกลุ่มจัดตั้ง แม้จะพบปัญหาและอุปสรรคในแง่กระบวนการเรียนและการทำงานอยู่บ้าง แต่มิได้เป็นอุปสรรคในการทำงานด้านอนุรักษ์ของบ้านดอนแก้ว เนื่องการดำเนินกิจกรรมในแต่ละครั้งจะมีลักษณะการทำงานร่วมกันของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน เช่น กรณีการจัดกิจกรรมผ้าป่าพันธุ์ปลา ผู้ใหญ่บ้านจะประชุมคณะกรรมการเพื่อแจกแจงงานและรับทราบความคิดของคณะกรรมการ หลังจากนั้นจึงทำการประชุมชาวบ้านจัดกลุ่มการทำงาน เช่น กลุ่มเตรียมพันธุ์บ้าน กลุ่มเตรียมสถานที่ กลุ่มต้อนรับ ทุกคนภายในหมู่บ้านจะช่วยเหลือในงานกิจกรรมของหมู่บ้านอย่างเต็มที่ เพราะทุกคนมีสำนึกของความเป็นชุมชนรวมกัน ต้องการเห็นหมู่บ้านมีการพัฒนาและมีสิ่งแวดล้อมที่ดีเหมือนเช่นอดีต

ขณะเดียวกันการปรับเปลี่ยนโครงสร้างที่ทำให้ผู้นำธรรมชาติแต่ละคนลดบทบาทลงและต่างแยกย้ายไปคนละทาง ทำให้ระยะหลังไม่มีเวลาพบปะพูดคุยกัน บางคนออกไปดำเนินกิจกรรมภายนอกชุมชนในระดับที่กว้างขึ้น ทำให้มองชุมชนดอนแก้วว่าไม่พัฒนาและมองโครงสร้างการบริหารชุดใหม่นี้ว่าเป็นชุดจัดตั้งที่ไม่มีอุดมการณ์ในการอนุรักษ์ จึงเริ่มมีความคิดที่ขัดแย้งกันภายในผู้นำ

2) พัฒนาการด้านกิจกรรม

การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วเริ่มจากการกำหนดเขตอภัยทานบริเวณวัดดอนแก้วมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ ร่มรื่น สวยงาม มีแม่น้ำน่านไหลผ่านบริเวณหน้าวัด ประชาชน พระสงฆ์ และผู้นำบ้านดอนแก้วได้รวมตัวกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำขึ้นในปี พ.ศ. 2531 ในระยะเริ่มต้นกิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เป็นกำหนดเขตอภัยทานหน้าวัดดอนแก้วมีระยะทาง 120 เมตร โดยชาวบ้านนำเอาเศษอาหารจากบ้านและข้าวกันบาตรพระมาโยนให้ปลา

กิน และการออกกฎระเบียบข้อห้ามต่างๆ ในช่วงแรกประสบปัญหาเรื่องการลักลอบจับสัตว์น้ำจากประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง เนื่องจากแม่น้ำน่านมีปริมาณปลาและสัตว์น้ำลดลงจำนวนมาก พันธุ์ปลาบางชนิดใกล้สูญพันธุ์ ประกอบการอนุรักษ์ในระยะเริ่มต้นยังไม่เห็นผลเด่นชัด ปริมาณปลายังมีจำนวนไม่เพิ่มมากนัก ชาวบ้านที่หาปลาบริเวณนี้จึงพยายามลบล้างเขตอุทยานของวัดดอนแก้วและมีการจับปลาที่ไม่ถูกวิธี เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนไม่เห็นด้วยหรือไม่เข้าใจแนวคิดการอนุรักษ์พันธุ์ปลา เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างผู้ที่มีอาชีพจับปลาเพื่อขายหรือบริโภค เพราะให้เหตุผลว่าปลาและสัตว์น้ำที่อยู่ในเขตอุทยานเป็นอาหาร ถึงแม้จะอนุรักษ์ไว้ ในฤดูฝนน้ำหลากปลาก็หนีออกไปให้หมู่บ้านจับกินหมด ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงละเมิดหรือฝ่าฝืนกฎระเบียบ การลงโทษในระยะแรกนี้เป็นเพียงการตักเตือน หากเมื่อมีครั้งต่อไปก็ทำการปรับและจับส่งตำรวจ ซึ่งปัญหาจุดนี้เป็นประเด็นที่นำไปสู่การประชุมวางแผน มีการจัดตั้งคณะกรรมการ มีกฎระเบียบขึ้นในหมู่บ้าน การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เสนอความคิดเห็นในที่ประชุม

ในปี พ.ศ. 2533 กิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์บ้านดอนแก้วเริ่มเห็นผลชัดเจน ปริมาณปลาในเขตอนุรักษ์จำนวนมาก พ่อสมานเล่าว่าในช่วงสายๆ มีชาวบ้านเอาเศษอาหารที่เหลือจากกันบาตรพระมาโยนลงแม่น้ำ จะมีปลาขึ้นมากินอาหารจำนวนมาก โดยเฉพาะช่วงมีนาคม-เมษายน น้ำในแม่น้ำน่านลดระดับลง จะเห็นฝูงปลาขนาดใหญ่มาก ชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกลับมาให้ความร่วมมืออย่างดี เพราะเห็นว่ายังสามารถจับปลานอกเขตอนุรักษ์ได้ และยังได้ปลาในปริมาณที่มากเพียงพอสำหรับบริโภคและขาย แม้ว่าในช่วงหน้าแล้งจะได้ปลาไม่มากนัก แต่เมื่อฤดูฝนในช่วงต้นฤดูการทำนา ชาวบ้านสามารถที่จะจับปลากินอย่างเหลือเฟือ ซึ่งจากเดิมปลาในท้องนาเกือบจะไม่มีให้จับเลย ในปีต่อๆ มา จึงได้ขยายเขตอุทยานจากเดิม 120 เมตร เป็น 150 เมตร และ 300 เมตร ตามลำดับ บทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนยังอยู่ในลักษณะยึดหยุ่น คือ การฝ่าฝืนจับสัตว์น้ำในเขตอุทยานต้องปรับตามระเบียบ ผู้ที่เจตนาจะถูกปรับมากกว่าผู้ที่จับโดยไม่ตั้งใจ นอกจากนี้ยังพบปัญหากรรมการไม่มีเวลาและไม่มีค่าตอบแทนในการทำงาน

ในปี พ.ศ. 2534 ยังคงมีการลักลอบจับปลาจากหมู่บ้านอื่นใกล้เคียง ดังนั้นชาวบ้านจึงทำป้ายประกาศเขตอนุรักษ์ติดตั้งทั้งสองฝั่งแม่น้ำให้เด่นชัดมากขึ้น และได้มีการตั้งคณะกรรมการที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นและออกกฎระเบียบที่ชัดเจน และเข้มงวดมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้กิจกรรมในระยะนี้ยังเน้นกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ มีองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน มาศึกษาดูงาน กลุ่มชาวบ้านบ้านวังบัว บ้านนาเตา และบ้านดอนมูล มาศึกษาดูงานและนำวิธีการอนุรักษ์พันธุ์น้ำบ้านดอนแก้วไปประยุกต์ใช้จนประสบผลสำเร็จ จากนั้นเริ่มกระจาย

แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์พันธุ์ปลาออกไปสู่หมู่บ้านต่างๆ ตลอดแม่น้ำน่านและลำน้ำสาขา เนื่องจากแม่น้ำเป็นทรัพยากรส่วนรวมที่มีชุมชนตลอดริมฝั่งแม่น้ำที่ได้ใช้ประโยชน์ ดังนั้นจึงเกิดแนวคิดว่าการที่จะสามารถอนุรักษ์แม่น้ำและพันธุ์สัตว์น้ำให้ประสบผลสำเร็จนั้น ชุมชนต่างๆ ที่ได้พึ่งพิงแม่น้ำน่านจะต้องร่วมมือกัน ถ้าเพียงชุมชนเดียวคงไม่สามารถจะฟื้นฟูสภาพแม่น้ำได้ ทำให้เกิดกลุ่มองค์กรเครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดน่านขึ้นใน ปี พ.ศ. 2535 นับได้ว่ากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วเป็นเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเป็นจุดเริ่มต้นของเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ของอำเภอท่าวังผา

ปี พ.ศ. 2536 กลุ่มพระสงฆ์ในจังหวัดน่าน นำโดยพระครูพิทักษ์นันทคุณ ประธานกลุ่มอัครเมืองน่าน ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่นำแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำไปดำเนินกิจกรรมในหลายอำเภอของจังหวัดน่าน โดยประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีสืบชะตาแม่น้ำ ผ่าป่าพันธุ์ปลา ปลอยพันธุ์ปลา กองทุนอาหารปลา ได้ทำการสืบชะตาแม่น้ำยังบ้านดอนแก้ว และได้สนับสนุนให้บ้านดอนแก้วและหมู่บ้านในอำเภอท่าวังผาที่ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์รวมตัวเป็นเครือข่ายระดับอำเภอขึ้น เพื่อเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และเป็นการสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินกิจกรรม จากการทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำในครั้งนั้นได้เกิดกองทุนอาหารปลาให้แก่เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาในเขตอำเภอท่าวังผาขึ้น ใช้งบประมาณองค์การบริหารส่วนจังหวัด จำนวน 70,000 บาท จากนายสมยศ ภิราศคำ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาจังหวัดน่านเขตอำเภอท่าวังผา ทำให้กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วและกลุ่มองค์กรเครือข่ายมีความเข้มแข็งมากขึ้น กิจกรรมในระยะนี้มักเน้นการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนามาเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ เช่น การสืบชะตาแม่น้ำสืบชะตาปลา การถวายทานผ่าป่าพันธุ์ปลา การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ (ส่งซี้ด) และกิจกรรมการศึกษาดูงาน การต้อนรับกลุ่ม/องค์กรที่มาศึกษาดูงาน ซึ่งมีทั้งองค์กรภายในจังหวัดน่าน ต่างจังหวัด และต่างประเทศ เช่น

- กลุ่มอัครเมืองน่าน อิง-ลาว อำเภอเทิง
- สาธารณสุขและอำเภอแม่จรม จ.น่าน
- กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนขุนสมุน-ขุนเสวียน อำเภอเมือง จ.น่าน
- กลุ่มอัครเมืองน่าน
- สมาคมไทยพายัพ จ.น่าน
- มูลนิธิภูมิปัญญา
- มหาวิทยาลัยโยนก จ.ลำปาง
- ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อมเขต 10 ลำปาง

- องค์การบริหารส่วนตำบลป่าแฝก อำเภอแม่ใจ จ.พะเยา
- สภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- โครงการ CIEE จากขอนแก่น อเมริกาและญี่ปุ่น
- ช่อง 9 อสมท. ถ่ายทำสารคดี
- รองอธิบดีกรมอนามัย
- ผู้ตรวจราชการกรมประมง
- หน่วยจัดการต้นน้ำทุ่งอ้อ อ.เมืองแตง จ.เชียงใหม่
- คุณรตยา จันทรเพียร คุณวิจารณ์ พานิช คุณแสงดาว แพทย์กุล
- คุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์

จากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มนำไปสู่การรวมเครือข่ายงานอนุรักษ์ด้านอื่นๆ ด้วย ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายวัฒนธรรม เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายด้านอาชีพ และกลุ่มเครือข่ายเหล่านี้รวมตัวกันเป็นชมรมขึ้น โดยมีกรรมการชั่วคราวขึ้นชุดหนึ่งได้รวบรวมประเด็นปัญหาจากเครือข่าย นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือกันในการแก้ไขปัญหาตลอดจนการปรับปรุงองค์กรภายในหมู่บ้านของตน กิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของบ้านดอนแก้วในระยะนี้เป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการต้อนรับคณะศึกษาดูงานเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2537 เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ทั่วอำเภอท่าวังผาได้จัดตั้งเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการ โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า "ชมรมฮักบ้าน" มีวัตถุประสงค์เพื่อทำงานด้านสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก มีนายสมยศ ภิราญคำ เป็นประธานกลุ่ม และคณะกรรมการจากหลายฝ่าย เช่น กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มเยาวชน และดำเนินกิจกรรมภายใต้เครือข่ายของกลุ่มฮักเมืองน่าน

กิจกรรมของเครือข่ายกลุ่มฮักบ้านมีรายละเอียด ดังนี้

1. กิจกรรมการบริหารกิจกรรมทั่วไป ได้แก่ การประชุมคณะกรรมการ การประสานกับเครือข่าย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ
2. กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ เป็นกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มองค์กรเครือข่าย ทั้งในด้านให้การแลกเปลี่ยนความรู้ การสรุปปัญหาเพื่อเป็นบทเรียน และการสร้างขวัญและให้กำลังใจในการดำเนินกิจกรรมขององค์กรเครือข่าย
3. กิจกรรมให้การศึกษาคอบรมแก่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มสมาชิกเครือข่าย เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความรู้ให้แก่ประชาชนและสมาชิกเครือข่าย เพื่อให้เกิดความตระหนักในการ

อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

3. กิจกรรมป่าชุมชน เป็นกิจกรรมของโครงการขยายสมาชิกเครือข่ายไปยังชุมชนหมู่บ้านที่มีความพร้อมหรือล่อแหลมต่อการบุกรุกทำลายป่าไม้ โดยผสมผสานพิธีกรรมทางศาสนาในการดำเนินกิจกรรม เช่น ทอดผ้าป่าต้นไม้ พิธีบวชป่า สืบชะตาป่า ปลูกต้นไม้

4. กิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า เป็นกิจกรรมย่อยของโครงการขยายสมาชิกเครือข่ายไปยังหมู่บ้านที่จัดตั้งองค์กรขึ้นแล้ว จะเน้นกิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ทั้งนี้กลุ่มองค์กรดังกล่าวพร้อมที่จะทำกิจกรรมประเภทนี้และเป็นหมู่บ้านที่ผ่านการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ปี นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมบนบานศาลกล่าวสาปแช่งผู้ละเมิดกฎระเบียบ กติกาต่างๆ ของชุมชน และมีการปล่อยสัตว์ป่าที่พอจะหาได้ในท้องถิ่นปล่อยคืนสู่ป่า

5. กิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เป็นกิจกรรมย่อยของโครงการขยายสมาชิกเครือข่ายไปยังชุมชนหมู่บ้านที่มีความพร้อมที่จะอนุรักษ์สัตว์น้ำ โดยส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ กิจกรรมที่โดดเด่นในระยะแรก คือ การจัดพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ พิธีทอดผ้าป่าพันธุ์สัตว์น้ำ การสืบชะตาพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาร่วมกับแนวคิดการอนุรักษ์ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมปล่อยพันธุ์ปลา ลูกกบ เขียด ลูกอึ่งอ่าง ฯลฯ ลงสู่แม่น้ำ มีการตั้งกฎกติกาในการอนุรักษ์ของแต่ละชุมชน มีการระดมทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนให้แกชุมชนในการดำเนินกิจกรรม

5.1.4 ผลการดำเนินงาน

จากการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำตลอดระยะเวลา 12 ปีขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้ว ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการอนุรักษ์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ พันธุ์ปลาและปริมาณปลามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประชาชนในหมู่บ้านมีอาหารสำหรับบริโภคในครอบครัว เป็นการลดภาระค่าใช้จ่าย ชาวบ้านที่มีอาชีพประมง สามารถจับปลาได้ง่ายและได้ปริมาณปลาที่มากขึ้น การที่ชาวบ้านเห็นผลประโยชน์ร่วมของชุมชนจากการอนุรักษ์ ทำให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ขององค์กร เช่น การปฏิบัติตามกฎระเบียบ กติกาต่างๆ ที่ตั้งขึ้น คอยสอดส่องผู้ที่ละเมิดกฎระเบียบแทนคณะกรรมการ การช่วยเหลือในงานประเพณีและพิธีกรรม การต้อนรับผู้มาศึกษาดูงาน ทำให้การอนุรักษ์สามารถดำเนินไปได้จนประสบผลสำเร็จและมีความต่อเนื่อง จากการสำรวจของประมงอำเภอท่าม่วงว่ามีชนิดปลาและปริมาณ ดังนี้

ตารางที่ 1 ชนิด จำนวน และขนาดสัตว์น้ำ (โดยประมาณ , เฉลี่ย)

ชนิด	จำนวน (ตัว)	ขนาด	
		ความยาว (ซม./ตัว)	น้ำหนัก (กก./ตัว)
1. ปลาดุก	1,000	37	1.5
2. ปลากา	1,000	30-50	2.5
3. ปลาสวาย	6,000	16-18	0.7
4. ปลายี่สก	2,000	50	9
5. ปลากะตูป	2,000	30-50	2.5
6. ปลานิล	1,500	20-30	1.5
7. ปลาไน	500	20	1.5
8. ปลากด	2,000	25	0.5
9. ปลาช่อน	150	36	0.5-2
10. ปลาสลาด	1,500	15	0.2
11. ปลาหมอ	2,000	13	0.3
12. ปลาดุกเพี้ยน	2,500	19	0.5-1
13. ปลาหลด	500	15	0.2
14. ปลาดุก	400	18	0.3
15. ปลากวาง	200	23	1
16. ปลาดุก	2,000	24	1-2
17. ปลาดุกเพี้ยนทราย	2,000	19	0.7-1

ที่มา : ประมงอำเภอท่าม่วง , 2543

นอกจากนี้ผลการรณรงค์สร้างความตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ส่งผลให้แม่น้ำน่านมีความสะอาดและมีคุณภาพดีขึ้น การใช้สารเคมีลดลง ทำให้เกิดความหลากหลายของระบบนิเวศลุ่มน้ำและความสมดุลทางธรรมชาติ นอกจากนี้จากการได้ทำกิจกรรมร่วมกันของชาวบ้านทำให้ชุมชนเกิดความรักใคร่กลมเกลียวและมีความสามัคคีกันมากขึ้น ชุมชนมีกองทุนสัตว์น้ำจากกิจกรรมจำหน่ายอาหารปลา ฝ้าป่าพันธุ์ปลาและการบริจาค จนเกิดเป็นกองทุนอาหารปลา ที่สามารถนำมาเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำเงินบางส่วนกลับมาพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ รวมทั้งเกิดเครือข่ายองค์กรในระดับท้องถิ่นที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการดำเนินกิจกรรม

การที่มีปริมาณปลาในแม่น้ำมีจำนวนมากขึ้นจนได้รับการยกย่องว่าเป็นอุทยานมัจฉา ทำให้เกิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นแหล่งทัศนศึกษาแก่กลุ่มองค์กร และผู้สนใจทั่วไป

จากการสำรวจของประมงอำเภอพบว่า มีผู้เข้ามาเที่ยวเยี่ยมชมแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว โดยเฉลี่ยวันละประมาณ 100-120 คน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งภายในจังหวัด และต่างจังหวัด กลุ่มนักเรียนนักศึกษา และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้าน

กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วดำเนินกิจกรรมจนประสบผลสำเร็จ มีปริมาณปลาเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งก่อให้เกิดทุนทางสังคมจำนวนมากแก่ชุมชน ทำให้ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ เช่น สภาวัฒนธรรมอำเภอท่าม่วง จังหวัด ได้ยกย่องให้บ้านดอนแก้วเป็นชุมชนที่มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดีเด่นในปี พ.ศ. 2542 และในปี พ.ศ. 2543 ได้รับรางวัลรองอันดับ 3 ด้านองค์กรอนุรักษ์ดีเด่นระดับภาค จากกรมประมง

5.1.5 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การวิเคราะห์ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการศึกษาครั้งนี้ใช้เกณฑ์/เครื่องชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ดังนี้

1. สามารถพึ่งตนเองได้
2. มีประสิทธิภาพในการจัดการปัญหา
3. มีวัฒนธรรมเป็นรากฐาน
4. มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
5. มีผู้นำที่มีศักยภาพและเป็นที่ยอมรับของชุมชน
6. มีการขยายกิจกรรมและเครือข่าย

จากข้อมูลด้านจุดกำเนิด องค์กรประกอบ พัฒนาการด้านโครงสร้างและกิจกรรม ผลการดำเนินงาน สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เห็นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้วในประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1. องค์กรมีจุดกำเนิดจากการเผชิญวิกฤตปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน ทำให้กลุ่มผู้นำธรรมชาติที่อยู่ในภาวะปกติได้มีโอกาสได้แสดงศักยภาพในการคิดและวิเคราะห์ปัญหา โดยอาศัยแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน และแนวคิดทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของชุมชนในการสร้างความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์

2. องค์กรประกอบขององค์กรชุมชน พบว่า องค์กรชุมชนมีแนวคิดและอุดมการณ์ในการอนุรักษ์ที่มีค่านึงถึงผลประโยชน์ของคนรุ่นลูกหลานในอนาคต เพื่อให้ลูกหลานได้มีโอกาสได้ใช้

ประโยชน์จากทรัพยากรภายในชุมชนเช่นเดียวกับที่รุ่นพ่อแม่เคยได้รับประโยชน์ ขณะเดียวกันการอนุรักษ์ไม่ได้สร้างผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของคนในรุ่นปัจจุบัน เพราะหากการอนุรักษ์ส่งผลกระทบต่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแล้ว จะนำไปสู่การฝ่าฝืนกฎระเบียบและไม่ให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม การอนุรักษ์จึงประนีประนอมให้ใช้ประโยชน์ได้ในส่วนที่สามารถใช้ได้ และเก็บรักษาในส่วนที่ควรรักษาไว้ เช่น ห้ามจับปลาในเขตอนุรักษ์ แต่หากว่าปลาวายหลุดไปนอกเขตก็สามารถจับได้

องค์ประกอบด้านผู้นำ พบว่า องค์การชุมชนมีกลุ่มผู้นำทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ผู้นำแต่ละคนมีความรู้ความสามารถที่หลากหลาย แต่สามารถผสมผสานความรู้และแนวคิดร่วมกันในการที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชน และผู้นำยังมีบทบาทในการกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนในการช่วยการดูแลรักษาทรัพยากรภายในท้องถิ่น

องค์ประกอบด้านโครงสร้างการบริหาร พบว่า สมาชิกแต่ละคนจะมีส่วนร่วมในการบริหารงานในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเสนอความคิดเห็น การวางแผน การตัดสินใจ และร่วมดำเนินการ ในทางปฏิบัตินั้นการดำเนินกิจกรรมจะอยู่ในรูปแบบความร่วมมือของชาวบ้านทั้งชุมชน มีการจัดแบ่งกลุ่มและหน้าที่เพื่อการดำเนินกิจกรรมบรรลุผลสำเร็จ

องค์ประกอบด้านงบประมาณ พบว่า มีการจัดหางบประมาณทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยในระยะแรกจะเป็นงบประมาณภายในชุมชนที่มาจากการบริจาคของชาวบ้าน เมื่อมีการดำเนินกิจกรรมจนประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งจึงมีการระดมทุนจากภายนอกชุมชนเพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมให้มีความหลากหลายมากขึ้น การจัดหางบประมาณภายในชุมชนและสามารถขยายผลให้เกิดเงินหมุนเวียนในการทำกิจกรรม ทำให้องค์การชุมชนไม่จำเป็นต้องรอนงบประมาณจากรัฐหรือองค์กรอื่นๆ สามารถทำกิจกรรมได้อย่างอิสระ แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

องค์ประกอบด้านการประสานงาน พบว่า มีการประสานงานกับองค์กรทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยจะเน้นการประชาสัมพันธ์ การอบรมให้ความรู้และการศึกษาดูงาน การจัดสรรงบประมาณ การสร้างเครือข่ายในการเรียนรู้ ก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ อันนำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กร

3. พัฒนาการด้านโครงสร้าง พบว่า องค์กรมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละช่วง จากกลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการจนกลายเป็นกลุ่มที่เป็นทางการมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและลบ ด้านบวก คือ โครงสร้างการบริหารงานมีความชัดเจนมากขึ้น ด้านลบ คือ กลุ่มผู้นำธรรมชาติส่วนหนึ่งสูญเสียศักยภาพใน

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม แต่กลุ่มผู้นำดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนบทบาทและให้การช่วยเหลือ การดำเนินงานของกลุ่ม ทั้งในการด้านการถ่ายทอดความรู้และประสานงาน แสดงให้เห็นถึงการมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง

พัฒนาการด้านกิจกรรม พบว่า กลุ่มมีการพัฒนากิจกรรมในแต่ละช่วงเวลาอย่าง สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพปัญหา กิจกรรมในระยะแรกเน้นการสร้างกฎกติกาและสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นภายในชุมชน แล้วจึงพัฒนากิจกรรมอื่นๆ เช่น การจัดหาทุน การศึกษาดูงาน การสร้างเครือข่ายองค์กร ระยะหลังมีการผสมผสานแนวคิดทางพุทธศาสนาในการดำเนิน กิจกรรมอีกด้วย เช่น การสืบทอดแม่บ้าน การสะอาดเคราะห์ปลา การทอดผ้าป่าปลา พัฒนาการ ด้านกิจกรรมชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งในการประยุกต์รากฐานทางวัฒนธรรมในการดำเนินกิจกรรม และการมีพัฒนากระบวนการเรียนรู้รวมทั้งการขยายเครือข่าย

4. ผลการดำเนินงาน พบว่า จากการดำเนินกิจกรรมขององค์กรเป็นระยะเวลาอัน ยาวนาน ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนคือ ปริมาณและชนิดพันธุ์ปลาเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้าน สามารถจับเพื่อบริโภคและขายได้มากยิ่งขึ้น ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนในด้านบวก นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดทุนทางสังคมอย่างมากมาย ได้แก่ สร้างความสามัคคีกลมเกลียวของชุมชน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ เกิดเครือข่ายในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและ สิ่งแวดล้อมด้านอื่นๆ เช่น ป่าชุมชน สัตว์ป่า เกษตรกรรมปลอดสารพิษ เครือข่ายด้านอาชีพและ ด้านวัฒนธรรม กองทุนอาหารปลา การฟื้นฟูประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ผลการดำเนินทั้งหมด แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการจัดการขององค์กรชุมชน

จากการผลศึกษาข้างต้น เพื่อให้สามารถเข้าใจลักษณะความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้วในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำได้ชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอผลการวิเคราะห์ โดยสรุปเป็นตาราง ดังนี้

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

ตารางที่ 2 ตารางวิเคราะห์พัฒนาการและความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้ว

ช่วงเวลา	องค์ประกอบ	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	ความเข้มแข็งขององค์กร
2529-2531	- ผู้นำที่มีศักยภาพและหลากหลาย - จัดหางบประมาณภายในชุมชน	- รวมกลุ่มโดยกลุ่มผู้นำ - กำหนดเขตชอภัยทานเป็น เขตอนุรักษ์ 120 เมตร - กำหนดกฎเกณฑ์ แต่ไม่เคร่งครัด - ดูนานรักษาความสะอาดของแม่น้ำ	- ไม่เห็นผลชัดเจน ปริมาณปลาไม่เพิ่ม - ชาวบ้านบางส่วนไม่เห็นด้วย มีการลุกฮือขออนุรักษ์ และแอบจับปลาในเขตอนุรักษ์	- รากฐานทางวัฒนธรรม - ผู้นำที่มีศักยภาพ
2532-2536	- การมีส่วนร่วมของชุมชน - ผู้นำที่มีศักยภาพ - จัดหางบประมาณภายในชุมชน - การประสานกับองค์กรพัฒนาเอกชน	- ประชุมและวางแผนร่วมกัน - ขยายเขตอนุรักษ์เป็น 150 เมตร - ปรับปรุงกฎระเบียบ ข้อห้าม - ติดป้ายประกาศชัดเจน - อบรม ศึกษาดูงาน	- ชาวบ้านเริ่มให้ความร่วมมือ - ปริมาณปลาย่อยขึ้น - ยังมีชาวบ้านออกชุมชนเข้ามา แอบจับปลา - เกิดเครือข่าย	- การมีส่วนร่วมของชุมชน - ผู้นำที่มีศักยภาพ - สามารถจัดการปัญหาได้ระดับหนึ่ง - รากฐานทางวัฒนธรรม
2537-2543	- ผู้นำมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนบทบาทให้เหมาะสมต่อสถานการณ์ - มีการจัดหางบประมาณจากภายนอกชุมชน - การประสานงานทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนมากขึ้น	- ขยายเขตอนุรักษ์เป็น 300 เมตร - ประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนา เช่น สีบชะตาแม่น้ำ ทอดผ้าป่าพันบุปผาสะเดาะเคราะห์ปลา - อบรม ศึกษาดูงาน - สร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน - ขยายเครือข่ายกิจกรรม เช่น ป่าชุมชน สารพิษ สมุนไพร ดนตรีพื้นบ้าน	- ปริมาณปลาเพิ่มมากขึ้น - ไม่มีผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ - เกิดเครือข่ายที่เป็นอนุรักษ์มากขึ้นและขยายวงกว้างมากขึ้น ตั้งแต่ระดับอำเภอ จนถึงระดับจังหวัด - เกิดทุนทางสังคมอื่นๆ เช่น เกิดความรักสามัคคีภายในชุมชน เกิดกองทุนอาหารปลา เป็นแหล่งพักแรมหย่อนใจของชุมชน แหล่งทัศนศึกษาดูงาน	- รากฐานทางวัฒนธรรม - พัฒนาการระบอบการเรียนรู้ - สามารถจัดการปัญหาได้ในมากขึ้น - การมีส่วนร่วมของตนเอง - สามารถพึ่งตนเองได้

5.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

จากการวิเคราะห์จุดกำเนิดขององค์กร องค์ประกอบด้านต่างๆ พัฒนาทั้งด้านโครงสร้างขององค์กร และพัฒนาการด้านกิจกรรม ตลอดจนผลการดำเนินงาน พบว่ามีปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ดังนี้

5.2.1 วัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ระบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ และระบบความเชื่อและการให้คุณค่า

5.2.2 เครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ แม่ข่ายในการเรียนรู้ องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดความรู้

5.1.1 ปัจจัยด้านวัฒนธรรมชุมชนที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

วิเชียร แสงโชติ (2540) ได้อธิบายบทสรุปขององค์กรชาวบ้านในการพัฒนาความเข้มแข็ง เพื่อที่จะให้กลุ่ม/องค์กรชุมชนเติบโตพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเข้มแข็ง คือ ต้องทำงานแนวคิดและกิจกรรมด้านการเมือง เศรษฐกิจ การบริหารจัดการ สังคมและวัฒนธรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้นจะต้องสร้างกลุ่มที่นำเอาวัฒนธรรมประเพณีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาเกาะเกี่ยวการรวมตัวให้เหนียวแน่น

หากพิจารณาโครงสร้างของวัฒนธรรมชุมชนดังที่สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533) กล่าวไว้ว่าการอธิบายแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจำเป็นต้องศึกษาจากโครงสร้างของชุมชนที่ประกอบกันเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งสะท้อนความคิด การให้คุณค่าโดยผ่านพิธีกรรม จารีต ประเพณีในรูปแบบต่างๆ โครงสร้างของวัฒนธรรมชุมชนประกอบด้วย ระบบการผลิต ระบบความเชื่อและการให้คุณค่า ระบบความสัมพันธ์ สอดคล้องกับที่ อภิชาติ ทองอยู่ (2527) กล่าวไว้ว่าระบบย่อยของวัฒนธรรมไทยมีสามระบบด้วยกัน กล่าวคือ ระบบเทคนิควิทยา ระบบสังคมวิทยา และระบบอุดมการณ์ ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์โครงสร้างวัฒนธรรมชุมชนทั้ง 3 ประเด็นที่มีผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้ว ได้ดังนี้

1) ระบบผลิต

พื้นฐานการผลิตของชุมชนบ้านดอนแก้ว เป็นระบบผลิตแบบเกษตรกรรมที่ยังชีพ แต่ละครั้วเรือนจะทำการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนของตน ทุกครัวเรือนต่างทำการผลิตด้วยกันทั้งสิ้น การผลิตเพื่อเป็นสินค้าจึงมีความสำคัญน้อยมาก นอกจากแต่ละครัวเรือนจะผลิตอาหารไว้กินเองแล้ว ยังมีการทำหัตถกรรม งานจักสานต่างๆ เพื่อให้ในครัวเรือน ทุกครัวเรือนจึงมี

ความเพียงพอในระดับหนึ่ง การแบ่งงานกันทำในกระบวนการผลิต มีลักษณะเป็นการแบ่งกันตามสภาพทางกายภาพของบุคคล เป็นการแบ่งตามความหนักเบาของงานและความแข็งแรงของบุคคล จึงแบ่งกันตาม เพศ และอายุเป็นหลัก ไม่ใช่การแบ่งตามทักษะความชำนาญ วิธีการผลิตแบบเกษตรกึ่งยังชีพ แรงงานจึงนับว่ามีความสำคัญในกระบวนการผลิตซึ่งแรงงานส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านดอนแก้วจะเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับระบบเครือญาติด้วย ความเป็นญาติพี่น้อง การสืบเชื้อสายมาจากเทือกเถาเหล่ากอเดียวกัน ชุมชนจึงเปรียบเสมือนครอบครัวใหญ่ ที่มีสมาชิกหลายชั่วคน ที่พึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งจะแฝงอยู่แทบทุกกิจกรรมของหมู่บ้าน นับตั้งแต่ระเบียบทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ไปจนถึงการผลิต ชาวบ้านดอนแก้วจะมีการช่วยเหลือกันในการเพาะปลูก การจัดสรรปันน้ำ ช่างงานวัดงานบุญ ตลอดจนช่วยก่อสร้างบ้านเรือน และเนื่องจากพื้นฐานการผลิตของชุมชนคือเกษตรกรรม ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นจึงได้แก่ที่ดินสำหรับทำการเกษตรและแรงงานที่จะทำการเกษตร ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง ทำให้ชุมชนไม่ตกอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม เป็นอิสระจากระบบการเช่าที่ดิน รวมทั้งแรงงานที่เป็นแรงงานภายในครัวเรือน แรงงานแลกเปลี่ยน และแรงงานรับจ้างภายในชุมชน ชาวบ้านจึงมีพื้นฐานการผลิตบนพื้นที่ของตนเอง

กลไกต่างๆ ของระบบหมู่บ้านในวิธีการผลิตแบบเกษตรกรรมแบบนี้ได้พัฒนาสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้อุดมการณ์สอดคล้องและสนับสนุนต่อระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนอย่างเข้มแข็ง ตั้งแต่ในระดับที่พื้นฐานที่สุด คือ ระดับของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติไปจนถึงระดับความสัมพันธ์ของคนกับคน รูปแบบของเทคนิคการผลิต ลักษณะการแบ่งงานกันทำในระดับครัวเรือนจนถึงระดับชุมชน เช่น ในการทำนา กรณีที่เจ้าของที่นามีที่ดินจำนวนมาก เพื่อที่จะทำการปักดำและเก็บเกี่ยวให้ทัน จำเป็นจะต้องอาศัยแรงงานจำเริญมาก ซึ่งมักจะเป็นแรงงานภายในครัวเรือนและแรงงานจากเพื่อนบ้าน หรือที่เรียกว่าเอามื้อ ซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนด้วยกัน นอกจากนี้ระบบเหมืองฝายนับว่าเป็นตัวอย่างของเทคนิควิทยาของการผลิตแบบเกษตรแบบยังชีพ ตั้งแต่ขั้นตอนการก่อสร้างเหมืองฝาย การดูแลรักษา การขุดลอกจะต้องระดมแรงงานภายในชุมชน โดยนายประยูรต์ (แก่เหมืองคนปัจจุบัน) กล่าวว่า ในการขุดลอกเหมืองฝายจะเรียกประจุกสมาชิกทุกคนให้มาช่วยกัน หากใครไม่มาจะถูกปรับเป็นเงิน 50 บาท นอกจากนี้การรักษากฎระเบียบต้องอาศัยรูปแบบความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชน ที่แต่ละคนจะไม่ฝ่าฝืนกฎระเบียบ กาคอยสอดส่องผู้ที่ฝ่าฝืน รวมทั้งการลงโทษทางสังคม

กระบวนการผลิตของชุมชนสัมพันธ์กับกลไกด้านอุดมการณ์ของหมู่บ้านอย่างใกล้ชิด กลมกลืน และประนีประนอมกับธรรมชาติ แสดงออกผ่านระบบคิด ความเชื่อ และระบบจารีตของหมู่บ้านในหลากหลายรูปแบบและแง่มุม ชาวบ้านให้คุณค่ากับสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติรอบตัว โดยการให้จิตวิญญาณกับสิ่งเหล่านั้น เช่น ในเจ้าป่าเจ้าเขา เทพารักษ์ เจ้าที่ ฝัไร่ฝันา ฝัห้วย ฝัขุนน้ำ ขวัญนา ความเชื่อเรื่องผีในธรรมชาติมีส่วนสำคัญในการกำกับดูแลพฤติกรรมของทั้งบุคคลและชุมชน (ภักดิ์วัฒน์ ทิพย์ประไพ, 2540) ในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้ยังคงวางตัวอยู่บนพื้นฐานปรัชญาดังกล่าว ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน เช่น การเลี้ยงฝัฝาย ฝัไร่ฝันา ก่อนทำการเพาะปลูกหรือเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงฝัไร่ ฝันา ฝัฝาย เพราะเชื่อมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ ชาวบ้านแสดงความเคารพต่อสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้โดยการจัดพิธีกรรม เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้น้ำท่าสมบูรณ์ ชาวกล้า้งอกงาม และหากมีผู้ฝัฝืนกฎระเบียบจะได้รับการลงโทษจากสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยจะทำให้เกิดความแห้งแล้ง ผลผลิตไม่ดี

กิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านให้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ พร้อมกับกระบวนการเรียนรู้อื่นๆ การสอดแทรกแนวคิดการอนุรักษ์ในการเทศน์ธรรมของพระสงฆ์ตามงานบุญต่างๆ การพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าการที่พวกเขาช่วยกันดูแลรักษาแม่น้ำน่าน และอนุรักษ์พันธุ์ปลา ทำให้แม่น้ำน่านมีคุณภาพดีขึ้น สามารถนำมาใช้ในกระบวนการผลิตได้ดี โดยเฉพาะการทำนาและการปลูกพืชระยะสั้น ซึ่งเป็นระบบการผลิตหลักของบ้านดอนแก้ว มีปริมาณและพันธุ์ปลามากขึ้น สามารถจับเพื่อการบริโภคตามท้องถิ่นและนอกเขตท้องถิ่น บางส่วนนำไปขายในตลาด ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้นและลดภาระค่าใช้จ่ายในบางส่วน การที่น้ำมีคุณภาพดีและมีปริมาณปลามากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเห็นถึงผลดีของการอนุรักษ์ เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของรักและหวงแหนแม่น้ำและปลาที่เขาช่วยกันดูแล โดยการช่วยกันเป็นหูเป็นตาให้กับคณะกรรมการหมู่บ้านคอยสอดส่องผู้กระทำผิดหรือฝัฝืนกฎระเบียบ เช่น ในช่วงระยะหนึ่งมีคนภายนอกหมู่บ้านเข้ามาลักลอบจับปลาในเขตท้องถิ่น มีชาวบ้านเห็น จึงแจ้งแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน และนำไปแจ้งตำรวจ โดยทำการจับปรับผู้ลักลอบจับปลาคนละ 500 บาท

จากผลการศึกษาข้างต้นสามารถชี้ให้เห็นว่า ระบบการผลิตของชุมชนบ้านดอนแก้วยังคงเป็นระบบการผลิตแบบเกษตรกึ่งยังชีพ ซึ่งระบบการผลิตแบบนี้ยังคงต้องพึ่งพิงอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่มาก ทั้งปัจจัยที่ดิน น้ำ ตลอดจนการใช้แรงงานการผลิตที่อาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชนเป็นปัจจัยสนับสนุน ทำ

ให้ชุมชนมองเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์และมีความสัมพันธ์กลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียว ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรบ้านดอนแก้วในแต่ละครั้งบรรลุตามวัตถุประสงค์ ความสามัคคีกลมเกลียวเป็นเสมือนเกราะป้องกันวิกฤตปัญหาต่างๆที่เข้ามา เพราะชาวบ้านพูดกันรู้เรื่อง มีความเข้าใจและมีอุดมการณ์ร่วมกันในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตนเอง

2) ระบบความสัมพันธ์

ระบบเครือญาติเป็นเสมือนกลไกพื้นฐานของชุมชน ซึ่งทำหน้าที่ผูกพันบุคคลเข้าไว้ให้เป็นกลุ่มเดียวกันและมีความเกี่ยวพันต่อกันโดยใช้เงื่อนไขทางด้านชีวภาพ เช่น การสืบสายโลหิต (Consanguineal Kin) และเงื่อนไขทางด้านสังคม เช่น ผลจากการแต่งงาน (Conjugal Kin) สำหรับชุมชนบ้านดอนแก้ว ความเป็นเครือญาติยังคงเป็นพันธะผูกพันระหว่างบุคคลที่เหนียวแน่นอยู่มาก ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน สามารถพิจารณาความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ที่นำไปสู่ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเริ่มจากกลุ่มเครือญาติที่เล็กที่สุด คือ ภายในสมาชิกครอบครัว อาจกล่าวได้ว่า "ครอบครัว" ในความหมายของชุมชนบ้านดอนแก้ว คือ หน่วยของบุคคลที่อยู่ร่วมกันด้วยความผูกพันพึ่งพากันอยู่อย่างเหนียวแน่น หน่วยดังกล่าวเป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภค ครอบครัวของชุมชนบ้านดอนแก้วมีพื้นฐานเช่นเดียวกับครอบครัวทั่วไป คือเริ่มจากหน่วยอันประกอบด้วย บุคคลผู้เป็นสามี-ภรรยา และอาจประกอบด้วยสมาชิกรุ่นถัดมา ได้แก่ ลูก หลาน ลูกเขย ลูกสะใภ้ แม้ลักษณะการสืบสายตระกูลแบบแม่เป็นระบบดั้งเดิมที่ถือปฏิบัติกันมา แต่ในปัจจุบัน เนื่องจากการจัดหาบ้านเรือนสำหรับสมาชิกในครอบครัวจำเป็นต้องมีค่าใช้จ่าย หรือกรณีที่ครอบครัวมีลูกชายเพียงคนเดียว ดังนั้นจึงมีจำนวนไม่น้อยที่สมาชิกในรุ่นลูกหลายคนที่จะมีครอบครัวของตัวเองแล้ว แต่ยังคงอาศัยอยู่ในบ้านพ่อแม่ ทั้งนี้จะเลือกอาศัยอยู่กับครอบครัวกำเนิดของฝ่ายชายหรือหญิงก็ได้แล้วแต่จะตกลงกันตามสถานการณ์และความเหมาะสม (Ambilocal residence) แต่บางครอบครัวยังคงถือธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม เมื่อแต่งงานฝ่ายชายจะต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงก่อนระยะหนึ่ง ภายหลังจึงแยกครอบครัวออกมาตั้งครอบครัวของตนเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนยังแสดงออกมามากด้านหนึ่งได้โดยผ่านการแลกเปลี่ยน ความสัมพันธ์ทางการแลกเปลี่ยนวางอยู่บนพื้นฐานของชีวิตชุมชนเช่นเดียวกัน ถือเป็นการให้ปันกันในระหว่างญาติพี่น้องและชุมชน เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่ามุ่งที่จะแสวงวัตถุสิ่งของกันจริงๆ เช่น กรณีการแลกเปลี่ยนอาหาร การช่วยเหลืองานบุญ งานศพ การผลิต โดยการช่วยเหลือมิได้มุ่งหวังว่าเมื่อถึงคราวตนเอง จะต้องได้รับการช่วยเหลือตอบแทนใน

ปริมาณที่เท่ากัน ลักษณะการแลกเปลี่ยนนี้จึงต่างจากการแลกเปลี่ยนในระบบตลาด เพราะไม่ใช่มูลค่าใดๆ เป็นเกณฑ์ในการกำหนดปริมาณ การแลกเปลี่ยนนี้มีทั้งระดับภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านในทำนองเดียวกัน

ระบบเครือญาติเป็นการแสดงออกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชีวิตชุมชน ระบบเครือญาติหมายรวมถึงแต่ความเป็นญาติพี่น้องทางสายโลหิตจริงๆ การใช้คำแสดงความเป็นญาติในการเรียกขาน เช่น พี่ ลุง ป้า น้า ยาย ตลอดจนไปถึงประเพณีถือผีบรรพบุรุษร่วมกัน ซึ่งเป็นกลไกด้านอุดมการณ์ที่เชื่อมโยงยึดเหนี่ยวชาวบ้านไว้ด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว เราจึงพบการนับถือผีบรรพบุรุษร่วมกันได้ แม้บางตระกูลอาจจะไม่ได้เป็นเครือญาติกันจริงๆ เลยแม้แต่บ่อย

ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ไม่ว่าจะผ่านทางสายเลือดหรือโดยผ่านทางประเพณีต่างๆ ทำให้ชาวบ้านสนใจหรือห่วงใยในความเป็นไปของกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมถึงกำหนดบทบาทและความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเหมาะสม ผู้ใหญ่จะเป็นผู้ให้การเรียนรู้แก่เด็กในทุกๆ เรื่อง ตั้งแต่เรื่องทำมาหากิน เรื่องความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ไปจนถึงเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี ความคิดความเชื่อและระบบคุณค่าของชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นบุคคลที่สำคัญทั้งในระดับครอบครัวและหมู่บ้านคอยสั่งสอนอบรมลูกหลาน ถ่ายทอดปรัชญาความคิดและให้คำแนะนำปรึกษา ระบบอาวุโสจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในโลกทัศน์ของชุมชนบ้านดอนแก้ว

กลไกการจัดระเบียบภายในชุมชนเกี่ยวพันอย่างมากกับระบบจารีต ความเชื่อและพิธีกรรมมีบทบาทที่สำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของคนในหมู่บ้าน ระบบเครือญาติเป็นพื้นฐานของกลไกการจัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกระบวนการคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างบุคคลภายใต้ระบบอาวุโส ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษทั้งระดับครัวเรือนและชุมชน กำหนดกรอบการปฏิบัติตนของสมาชิกในชุมชนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

องค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์ แสดงลักษณะการรวมกลุ่มที่มองเป็นได้โดยผ่านบทบาทผู้นำ เช่น ผู้นำพิธีกรรม เก้าผี แก่บ้าน และแก่ฝ่าย ซึ่งสามารถระดมคนมาร่วมกันได้ในระดับต่างๆ ในอดีต เก้าผีสามารถจะระดมคนในตระกูลมาทำพิธี แก่บ้านสามารถจะระดมชาวบ้านมาช่วยกันตามจับโจรขโมยควาย แก่ฝ่ายสามารถจะระดมลูกฝ่ายมาช่วยกันดูแลและซ่อมแซมเหมืองฝ่าย เป็นต้น ในปัจจุบันองค์กรต่างๆ เหล่านี้ค่อยๆ ลดบทบาทลง ส่วนหนึ่งเพราะรัฐเข้าไปทำหน้าที่ ทำให้ชาวบ้านขาดส่วนร่วมในการจัดการ สำหรับเครือข่ายของความสัมพันธ์นั้นปรากฏว่ามีหลายรูปแบบ ที่เห็นชัดเจนก็คือเครือข่ายของการช่วยเหลือกัน ที่เรียกว่าวอนหรือขอแรง จะเป็นการทำงานรวมหมู่ โดยถือว่าแรงงานเป็นของชุมชน ในอดีตมีการช่วยกันหลายรูปแบบ เช่น การเอามือเอ้าวาน ช่วยสร้างบ้าน การช่วยงานบุญ งานศพ ชุมชนบ้านดอน

แก้พบว่ามีการช่วยเหลืองานกันเยอะ เช่น ถ้าเป็นงานบุญ งานบวช หรืองานใดๆก็ตามแต่ เจ้าของงานแทบจะไม่ต้องทำอะไรเลย ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะผลัดกันมาช่วยงาน

ดังนั้นระบบความสัมพันธ์จึงส่งผลต่อความเข้มแข็งในขององค์ชุมชนในรูปแบบของการสร้างความเชื่ออาทร ความสามัคคีและความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม ระบบเครือญาติและระบบอาวุโสมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ และระบบความเชื่อ ต่างๆ ให้แก่คนภายในชุมชน ซึ่งเป็นความรู้ที่มีการสั่งสมจากประสบการณ์อันยาวนาน จนตกผลึกเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนที่มีการวิถีการปฏิบัติที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพของชุมชน

นอกจากนี้ระบบความสัมพันธ์ยังส่งผลต่อการจัดการและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์จะมีการแบ่งหน้าที่ในการดำเนินงาน โดยในการดำเนินกิจกรรมในแต่ละครั้งจะมีการแบ่งงานออกเป็นฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายต้อนรับ ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายอาหาร ฝ่ายจัดสถานที่ และจะแบ่งความรับผิดชอบตามคุ้มบ้าน หรือตามความชำนาญ เช่น กลุ่มแม่บ้านมักจะได้รับหน้าที่ในการดูแลด้านอาหารและต้อนรับ ซึ่งการแบ่งงานตามคุ้มบ้านเป็นการทำงานที่อาศัยรูปแบบความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติในการร่วมมือกัน

3) ระบบความเชื่อ

โลกทัศน์ของชาวล้านนามีพื้นฐานความเชื่อ คือ การนับถือผี ศาสนาพุทธเข้ามาภายหลังมิได้ทำลายความเชื่อเดิมแต่ช่วยเพิ่มแนวคิดเรื่องศีลธรรม คือความคิดเรื่องบุญ บาปกรรม และนิพพาน มีบทบาทในแง่โลกุตรธรรมหรือความปรารถนาในโลกหน้า แต่ศาสนาไม่สามารถครอบงำหรือแทนที่ความเชื่อพื้นบ้านโดยเด็ดขาด ชีวิตประจำวันของชุมชนในล้านนาซึ่งแม้เข้าสู่สมัยใหม่แล้วยังคงเป็นสิ่งคัมแบบเครือญาติที่ฝังรากลึก ของหมู่บ้านและท้องถิ่น ยังมีบทบาทสำคัญในการปกป้องพิทักษ์รักษาโคตรวงศ์และชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2535) กล่าวถึงโครงสร้างของระบบความเชื่อล้านนาไว้ว่า ชาวล้านนาได้จัดความสัมพันธ์ทางสังคมพื้นฐานของการผสมผสานความเชื่อต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นที่มาของของอำนาจหลายอย่าง ที่สำคัญคือ ความเชื่อเรื่องบุญในพุทธศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์ในการนับถือผี ไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ นอกจากนั้นที่มาของอำนาจอย่างสุดท้ายคือการผลิตซ้ำ ความเป็นผู้อาวุโสกับภูมิปัญญา ซึ่งถือได้ว่าเป็นแกนของหลักศีลธรรมการยังชีพในสังคมเกษตรกรรม ทำให้ความเชื่อทั้งสามนี้สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก แต่อาจพิจารณาแยกกันได้ดังนี้ คือ การผลิตซ้ำหมายถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับความต่อเนื่องทางสังคม จะเห็นได้จากการให้

ความสำคัญกับเรื่องการผลิตข้าว ความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะเชื่อมโยงกับความเป็นครอบครัว ด้วยการนับถือผีบรรพบุรุษและการนับถือผู้อาวุโส ตลอดจนภูมิปัญญา ซึ่งหมายถึงการสะสมความรู้ในเรื่องประเพณีและวิทยาการที่เกี่ยวกับการควบคุมธรรมชาติและการเข้าใจคน

ระบบความเชื่อของชาวบ้านดอนแก้วมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อ 3 แบบใหญ่ คือ ความเชื่อดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น พิธีเลี้ยงผีไร่ ผีนา ผีตระกูล ความเชื่อแบบพราหมณ์ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ การสะเดาะเคราะห์ และความเชื่อแบบพุทธ เช่น การทำบุญตักบาตร การฟังเทศน์ธรรม พิธีกรรมบางอย่างมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้ง 3 แบบ เช่น พิธีสืบทอดแม่ น้ำ การสะเดาะเคราะห์ อันเป็นคติความเชื่อแบบพราหมณ์ แต่อาศัยพิธีกรรมแบบพุทธ คือนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นผู้ทำพิธี นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ซึ่งมักเกี่ยวโยงถึงความเชื่อในระบบผู้อาวุโสและภูมิปัญญา สังเกตได้จากการให้ความเคารพยอมรับนับถือคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน และให้เป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ในการทำพิธีกรรมต่างๆ กรณี พ่อศรีวรรณ ยากับ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนมาก ในอดีตพ่อศรีวรรณเคยบวชเรียนที่วัดดอนแก้ว ได้ศึกษาดาราศาสตร์ ทางด้านโหราศาสตร์ การทำพิธีกรรมต่างๆ ดาราศาสตร์ ประกอบกับพ่อศรีวรรณมีบุคลิกของผู้ที่มีศีลธรรมจริยธรรม ทำให้ชาวบ้านเกิดความเคารพนับถือ ในปัจจุบันพ่อศรีวรรณมักได้รับหน้าที่ให้เป็นผู้ดำเนินการทำพิธีกรรมต่างๆ เช่น บายศรีสู่ขวัญ การสะเดาะเคราะห์ ดูดวงดูฤกษ์ยามในการดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน การเลี้ยงผีฝ่าย

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นการให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมชุมชน แสดงออกโดยการที่ชุมชนได้ให้จิตวิญญาณแก่สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ในป่าก็มีเจ้าป่า มีผีป่า ในน้ำมีผีน้ำ ในนามีผีนา การให้คุณค่ากับสิ่งต่างๆ รอบตัวเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เน้นการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533) ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2535) ได้กล่าวไว้ว่าการศึกษาวัฒนธรรมนั้นแนวทางหนึ่งที่ใช้ในการศึกษาคือการวิเคราะห์โครงสร้างและหน้าที่ของวัฒนธรรม เพื่อให้เข้าใจหน้าที่ของวัฒนธรรมที่มีต่อสังคม ดังนั้นผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดโครงสร้างและหน้าที่ในการวิเคราะห์พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้ว จากการวิเคราะห์พิธีกรรมหลักๆ พบว่า

การสืบทอดแม่ น้ำ หน้าที่ของพิธีกรรมในระดับที่ชัดเจน คือ เพื่อเป็นการต่ออายุให้แม่ น้ำ ป้องกันมิให้คนทำลายแม่ น้ำ แต่หน้าที่ที่ซ่อนเร้น หรือหน้าที่ที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมคือ ชุมชนได้อาศัยวิกฤตของแม่น้ำนาน เพื่อระบายความกดดันและความเครียดของชุมชนที่

กำลังเผชิญปัญหา และเป็นการรวมกลุ่มของชุมชนและเครือข่ายในการพบปะพูดคุย นอกจากนี้ยังเป็นการสื่อความหมายในสภาวะเปลี่ยนแปลง คือต้องการสื่อให้ชุมชนและสังคมรับรู้ว่าแม่น้ำนั้นได้ผ่านการสืบทอดแล้ว เป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ห้ามทำลาย เพราะเนื่องจากการใช้กฎหมายห้ามโดยตรง มักยังมีผู้ฝ่าฝืนหรือลักลอบละเมิด แต่ถ้าอ้างอิงหลักศาสนาชาวบ้านมักไม่กล้าฝ่าฝืนละเมิด เพราะชุมชนยังเชื่อเรื่องบาปบุญอยู่มาก

การทำพิธีสืบทอดแม่น้ำน่านของบ้านดอนแก้วจัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2536 โดยกลุ่มอัครเมืองน่าน โดยการนำของพระครูพิทักษ์นันทคุณ จากความเชื่อและศรัทธาในพิธีกรรมกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้น เนื่องจากชาวบ้านได้รู้เห็นและสัมผัสจริง และเข้าถึงปัญหาการเสื่อมดุลในธรรมชาติแวดล้อมอย่างชัดเจนเป็นเวลาต่อเนื่อง โดยเฉพาะชาวบ้านซาบซึ่งว่าได้อาศัยสายน้ำหล่อเลี้ยงไร่นา ในถิ่นเกิดได้อาศัยต้นไม้ อาศัยป่าเป็นแหล่งกักเก็บความชุ่มชื้นความอุดมสมบูรณ์และได้ประสบกับความแห้งแล้ง เมื่อขาดแคลนน้ำ การทำลายสมดุลแห่งธรรมชาติล้วนเกิดจากมนุษย์ทั้งสิ้น

ในที่สุดกุศโลบาย "การสืบทอดแม่น้ำ" ได้ถูกหยิบยกนำมาประยุกต์ใช้อย่างชาญฉลาด โดยนำเอาพิธีกรรมที่ได้ถือปฏิบัติกันมานานมาประยุกต์ใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อแก้ปัญหาสถานการณ์ใหม่ จึงเกิดผลดีในการกระตุ้นเตือนและสร้างจิตสำนึกของชุมชนที่จะต้องช่วยกันพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธารและเมื่อได้มีพิธีกรรมสืบทอดแล้วก็ย่อมศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยปกป้องคุ้มครองด้วย ผู้ใดละเมิดก็จะมีอันเป็นไป จึงเป็นการต่ออายุหรือสร้างความยั่งยืนให้แก่ธรรมชาติ

นอกจากนี้ในขั้นตอนการสืบทอดแม่น้ำ จะมีการทอดผ้าป่าพันธุ์ปลาและการสะเดาะเคราะห์ด้วย พิธีกรรมผ้าป่าตามแบบดั้งเดิมเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาที่เป็นการทำบุญให้แก่พระสงฆ์และคนยากจน (อาริยา เสวตามร์, 2542) การทอดผ้าป่าพันธุ์ปลาเป็นการผสมผสานระหว่างประเพณีทางพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องว่าปลามีจิตวิญญาณและมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากในพิธีกรรมผ้าป่าพันธุ์ปลามีการทำบุญด้วยเงินเช่นเดียวกับการทอดผ้าป่า ล้วนปลา โดยชาวบ้านจะขอพันธุ์ปลาจากทางประมงอำเภอ จัดแบ่งใส่ถุง จำหน่ายให้ผู้ที่ต้องการปล่อยปลาลงแม่น้ำเพื่อทำบุญ ในราคาถุงละ 5 - 10 บาท นอกจากพิธีกรรมจะรื้อฟื้นความหมายใหม่ให้แก่ปลาในแง่ความมีจิตวิญญาณและมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมยังให้ความหมายแก่เงินที่ได้จากการทอดผ้าป่าพันธุ์ปลาว่าเป็นเงินบุญ เป็นเงินศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับปลา แม้ว่าในที่สุดปลาที่ถูกขายเป็นไปเงินเพื่อจัดตั้งกองทุนอาหารปลา

จากผลการศึกษาข้างต้นจึงนับว่าพิธีกรรมความเชื่อมีส่วนในการสนับสนุนความเข้มแข็งให้เกิดองค์กรชุมชน ทั้งในแง่การเคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อมและการเคลื่อนไหวทางสังคม กล่าวคือ พิธีกรรมการสืบชะตาแม่น้ำสามารถสร้างจิตสำนึกร่วมกันของชุมชนในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ โดยอาศัยระบบความเชื่อดั้งเดิม ศาสนา การให้คุณค่าและเคารพต่อธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่แสดงออกผ่านทางพิธีกรรมเหล่านี้ พิธีกรรมยังเป็นเวทีของการเรียนรู้และการพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การอาศัยพิธีกรรมการทอดผ้าป่าพันธุ์ปลาได้นำไปสู่การก่อตั้งกองทุนอาหารปลาของกลุ่มเครือข่าย และเกิดเงินทุนหมุนเวียนเพื่อนำไปใช้จัดกิจกรรมด้านอื่นๆ ทำให้องค์กรสามารถพัฒนากิจกรรมต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้เงินส่วนนี้ในการพัฒนาชุมชน เช่น สร้างโบสถ์ ให้การศึกษาแก่พระสงฆ์

5.2.2 ปัจจัยด้านเครือข่ายการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กร

1) แม่ข่าย การศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของบ้านดอนแก้ว เป็นการศึกษาเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งการเกิดของชุมชนและเครือข่ายขึ้นได้นั้นต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายคนและมีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากบุคคลเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของบุคคลในสังคม และถือว่าบุคคลหนึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเขาเองและบุคคลอื่นด้วย ดังนั้นการศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้จึงต้องศึกษาบุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งเรียกว่าแม่ข่าย ภายในชุมชนอาจมีทั้งแม่ข่ายเดี่ยว คือ มีแม่ข่ายคนเดียว ที่มีความรู้ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ และแม่ข่ายเชิงซ้อน คือ การมีแม่ข่ายมากกว่า 1 คน แต่ละคนมีความรู้ความสามารถแตกต่างกันไป

จากการศึกษาบริบทของชุมชนบ้านดอนแก้ว ที่ทำให้เกิดกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาของรัฐ ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพ มีการใช้สารเคมี การใช้เครื่องมือจับปลาและวิธีการจับที่ไม่ถูกวิธี ทำให้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์คุณภาพน้ำ ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนเริ่มเห็นปัญหาและเกิดจิตสำนึกในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน ในครั้งแรกที่มีการกำหนดเขตตอภัยทาน โดยพระสมเ็ญยริติ ซึ่งรับนโยบายจากคณะสงฆ์จังหวัดน่านมาใช้ชุมชน ยังไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน เพราะไม่ได้มีการชี้แจงหรือกระตุ้นจิตสำนึก และดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ทำให้ปัญหายังมีอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเกิดกลุ่มผู้นำ ที่ถือว่าเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึก โดยใช้วิธีประชุมชาวบ้านและทำการชี้แจง และได้พูดคุยแลกเปลี่ยนคิดกัน จนชาวบ้านเห็นดีด้วย ซึ่งผู้นำดังกล่าวเป็นผู้ที่

ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ เป็นผู้นำตามธรรมชาติ แม่ข่ายของชุมชนบ้านดอนแก้ว มีลักษณะเป็นแม่ข่ายเชิงซ้อน ที่แม่ข่ายแต่ละคนมีความรู้ ความชำนาญ และมีบทบาททางสังคมที่แตกต่างกัน แต่สามารถประสานแนวคิดและแนวทางแนวทางร่วมกันในทางที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง ดังนี้

นายสมาน ค่ายอาจ เป็นผู้นำในระบบเครือญาติและชุมชน มีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้อาวุโส มีความรู้และประสบการณ์สูง เป็นผู้ที่มีกระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน เนื่องจากในอดีตนายสมานเคยบวชเรียน และเคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ในช่วงของการเป็นผู้ใหญ่บ้านนายสมานได้ทำงานพัฒนาชุมชนหลายอย่าง จนได้รับรางวัลผู้ใหญ่บ้านดีเด่นของจังหวัดน่าน ในช่วงก่อนการก่อตั้งโครงการอนุรักษ์พันธุสัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว นายสมานได้ติดตามพระครูพิทักษ์นันทคุณ (ขณะนั้นเป็นพระสงวน และยังไม่ได้ก่อตั้งกลุ่มชักเมืองน่าน) ไปศึกษาดูงานด้านสิ่งแวดล้อมยังชุมชนต่างๆ ทั้งในจังหวัดน่านและจังหวัดอื่นๆ การได้ติดตามพระครูพิทักษ์นันทคุณ ทำให้นายสมานได้เห็นสภาพปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหา ได้เพิ่มพูนประสบการณ์จากชุมชนต่างๆ จนสามารถนำมาวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนของตน ในขณะดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มและที่ปรึกษากลุ่ม นายสมานยังคงดำเนินกิจกรรมในการเพิ่มประสบการณ์ให้กับตนเองอย่างต่อเนื่อง เนื่องในระยะหลังนายสมานมักได้รับตำแหน่งต่างๆ มากมาย ได้แก่ ประธานกลุ่มผู้สูงอายุ ประธานกลุ่มสภาวัฒนธรรม ทำให้การดำเนินกิจกรรมในระยะหลัง มีหลายรูปแบบและหลากหลายความรู้ นายสมานได้เปลี่ยนแปลงบทบาทตนเองจากเดิมเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ไปเป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ให้กับชุมชนมากกว่า ทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกและร่วมมือกันอนุรักษ์ทรัพยากรของท้องถิ่น

นายสมยศ ภิราญคำ เป็นคนบ้านดอนแก้วโดยกำเนิด ชีวิตในวัยเด็กของนายสมยศมีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายกับเด็กในชนบททั่วไป ที่มีผูกพันและใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ แม้กระทั่งการเข้าไปศึกษาต่อในกรุงเทพฯ นายสมยศไม่ได้ลืมความเป็นชุมชนของตนเอง ขณะศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง นายสมยศใช้เวลาส่วนหนึ่งในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์บ้านดอนแก้วจากหอสมุดแห่งชาติ หลังจากจบการศึกษานายสมยศได้กลับมาทำงานยังบ้านเกิดของตน ในปี พ.ศ.2530 นายสมยศได้รับการไว้วางใจจากชาวบ้านให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านดอนแก้ว เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่านายสมยศเป็นผู้มีการศึกษา มีความกระตือรือร้น เป็นคนหนุ่มหัวก้าวหน้า และนักพัฒนา ในช่วงที่นายสมยศดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านได้ทำการพัฒนาชุมชนหลายด้าน และในขณะนั้นก็ได้ร่วมกับนายสมานและพระเสวียนจัดตั้งโครงการอนุรักษ์พันธุปลาบ้านดอนแก้ว การดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านทำให้นายสมานสามารถใช้บทบาทในตำแหน่ง

เรียกประชุมชาวบ้านเพื่อชี้แจงและทำความเข้าใจ และทำหน้าที่ในการประสานทรัพยากรทั้งภายในและนอกชุมชน การประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ

ในปัจจุบันนายสมยศลดบทบาทในกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วลง และเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนเองในการสร้างเครือข่ายกลุ่มฮักบ้าน ซึ่งเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์ระดับอำเภอ ซึ่งได้สร้างและพัฒนาองค์กรชุมชนขึ้นมากมาย เช่น กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม กลุ่มเยาวชน นอกจากนี้นายสมยศยังมีหน้าที่ทางสังคมหลายอย่าง ได้แก่ สมาชิกสภาจังหวัดน่านเขตท่าวังผา รองประธานสหกรณ์ออมทรัพย์อำเภอท่าวังผา ที่ปรึกษาด้านกฎหมายกลุ่มฮักเมืองน่าน ที่ปรึกษามูลนิธิคุณแม่จันทร์สม ซึ่งนายสมยศได้ประสานบทบาทในการทำงานด้านต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น สมัยเป็นสมาชิกสภาจังหวัดน่าน ได้เสนอของบประมาณองค์การบริหารส่วนจังหวัดในการจัดตั้งกองทุนอาหารปลาให้แก่กลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์สัตว์น้ำ

พระเสวียน อินทปัญญา พระเสวียนเดิมเป็นคนบ้านนาเตา ตำบลริม เมื่ออายุได้ 14 ปี บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดศิริธาดา ตำบลริม และเมื่ออายุได้ 20 ปี อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดเดียวกัน และได้รับนิมนต์จากชาวบ้านดอนแก้วมาจำพรรษา ณ วัดดอนแก้วในปี พ.ศ. 2532 โดยดำรงตำแหน่งรักษาการเจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดดอนแก้วพระเสวียนได้นำคณะพระภิกษุสามเณรพัฒนาบริเวณวัด และนำศรัทธาสรางกุฏิสงฆ์โดยใช้งบประมาณทั้งสิ้น 800,000 บาท และร่วมกับผู้นำอื่นๆ ในการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านดอนแก้ว พระเสวียนจัดได้ว่าเป็นผู้นำทางศาสนา ที่ชาวบ้านให้ความเคารพ เนื่องจากชุมชนบ้านดอนแก้วส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ชาวบ้านเชื่อในการทำดีได้ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อเรื่องบาปบุญ ดังนั้นจึงให้การเคารพพระสงฆ์และการที่พระเสวียนได้พยายามนำแนวคิดการอนุรักษ์เข้ามาผสมผสานกับหลักศาสนา เพราะการอาศัยแนวคิดทางศาสนา เช่น การนำแนวคิดเรื่องการบวชประยุกต์ใช้กับต้นไม้ ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้วเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์เป็นต้นไม้บริสุทธิ การตัดต้นไม้จะเป็นบาป นอกจากนี้การเทศน์ธรรมในงานวัดงานบุญต่างๆ มักสอดแทรกเนื้อหาการอนุรักษ์ การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ พระเสวียนก็มักเป็นผู้นำในการประกอบพิธีทำให้ชาวบ้านมีความตระหนักและนำไปสู่การกระทำที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ดังที่พระเสวียนเคยกล่าวไว้ว่า "พระพุทธกับชาวบ้านธรรมดาพูด...ชาวบ้านจะเชื่อพระมากกว่า"

ลักษณะพิเศษของแม่ข่ายของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ที่ทำให้ชาวบ้านยอมรับนับถือ และให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ มีลักษณะดังนี้

1. แม่ข่ายเป็นผู้ที่มีศีลธรรม และคุณธรรม มักพบในบุคคลที่ผ่านการบวชเรียนและเป็นผู้อาวุโสของชุมชน การผ่านการบวชเรียนในสมัยอดีตถือว่าเป็นผู้รอบรู้ กรณีนายสมานนับเป็นผู้นำทางบารมี ที่ได้สั่งสมประสบการณ์ ความรู้ มายาวนาน

2. แม่ข่ายมีบทบาททางสังคมของหมู่บ้านในด้านต่างๆ
3. แม่ข่ายมีความคิดริเริ่มและกระตือรือร้นในการเรียนรู้อยู่เสมอ
4. แม่ข่ายมีความคิดเป็นประชาธิปไตย
5. แม่ข่ายเป็นผู้มีอุดมการณ์และความเสียสละ

ในระยะเริ่มต้นของโครงการอนุรักษ์ พบว่าแม่ข่ายเป็นแม่ข่ายตามธรรมชาติมีอุดมการณ์ในการอนุรักษ์ และเป็นผู้มีประสบการณ์ความรู้และการสั่งสมบารมีมายาวนาน จนได้รับความศรัทธาจากชาวบ้าน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2535 ทางประมงอำเภอได้แนะนำให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเป็นรูปธรรม โดยตั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ทำให้แม่ข่ายธรรมชาติสูญเสียบทบาทในการดำเนินกิจกรรม แม่ข่ายธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงบทบาทของตนเป็นผู้ให้คำแนะนำ และเป็นผู้ติดตามสถานการณ์จากภายนอก กรณีของนายสมาน ค่ายอาจ การทำกิจกรรมในระยะหลัง มักเน้นการไปศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้กับองค์กรอื่นๆ โดยการประสานงานของกลุ่มฮักบ้านและกลุ่มฮักเมืองน่าน แต่นายสมานยังคงใช้บทบาทในการที่เป็นผู้อาวุโสและการได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน ในการถ่ายทอดความรู้ที่ตนได้มาให้แก่คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์และชาวบ้าน โดยมักอาศัยวัดและที่ประชุมหมู่บ้านเป็นเวทีแห่งการถ่ายทอดความรู้

ผลการศึกษาข้างต้นสามารถชี้ให้เห็นว่า แม่ข่ายในการเรียนรู้ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เนื่องจากแม่ข่ายเป็นผู้ทำการคิดและวิเคราะห์ปัญหา เป็นผู้กระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนให้มองเห็นปัญหาและหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหารือกัน การที่แม่ข่ายเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และมีบารมี ทำให้ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อฟัง และพร้อมที่จะปฏิบัติตาม ส่งผลให้การถ่ายทอดความรู้และแนวคิดในการอนุรักษ์ รวมทั้งการให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมเป็นไปด้วยดี

2) องค์ความรู้ จากการศึกษาองค์ความรู้ในการถ่ายทอดแนวคิดด้านการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว พบว่า

2.1) องค์ความรู้ในการคิดวิเคราะห์ปัญหาและทางเลือก จากกระบวนการพัฒนาของรัฐที่ผ่านมา ที่เน้นการพัฒนาเพื่อเข้าสู่ความทันสมัย ได้ผนวกเอาภาค

ชนบทเข้ามาในกระบวนการพัฒนาในรูปแบบการพัฒนาชนบท โดยหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น
กระทรวงมหาดไทย กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมเกษตร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านต่างๆ
ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า การเกษตรแผนใหม่ ทำให้วิถีการดำรงชีพของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป
จากเดิมที่ต้องผูกพันพึ่งพาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ทั้งด้านการผลิต การบริโภค ด้านสังคม และ
วัฒนธรรม ทำให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ในอดีตเป็นไปในลักษณะถ้อยที่ถ้อยอาศัยกับธรรมชาติ
จากคำบอกเล่าของนายสมานบอกว่า สมัยก่อนบ้านดอนแก้วมีป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก มีเสือเข้า
มากินหมู กินไก่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ในป่าสำหรับการบริโภค
ภายในครอบครัวได้อย่างเพียงพอ ในแม่น้ำน่านมีปลาจำนวนมากสามารถจับกินได้อย่างเหลือ
เฟื้อ แต่หลังจากที่วิถีการดำรงชีพของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป มีเครื่องมือเครื่องมือสำหรับตัดไม้
และจับปลาที่ทันสมัย และชาวบ้านเริ่มมีศีลธรรมลดลง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าชุมชน
มีการแก่งแย่งกันใช้ทรัพยากรจนเกินความสามารถในการฟื้นตัวของธรรมชาติ มีการจับปลา
โดยใช้ระเบิด สารเคมี ซิวดไฟฟ้า ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า "คนเมื่อก่อนทำการเกษตร มีพื้น
ฐานบนพื้นที่ของเราเอง ทำพออยู่พอดี เดียวนี้เปลี่ยนแปลงไปเยอะ ทำนาทำสวนปลูกหลาย
อย่าง มีการใช้สารเคมี ชาวบ้านคิดไม่ทันตลาด เมื่อก่อนแค่ทำนาทำสวนส่งลูกเรียนหกคนยังได้
เดี๋ยวนี้เศรษฐกิจไม่ดี ขายไม่ได้ คนเห็นแก่ตัวเยอะ"

จนปัญหาเริ่มรุนแรงขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2525-2530 นายสมานเริ่มมอง
เห็นปัญหา และวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เนื่องจากประสบการณ์ที่ได้ไปเห็นปัญหาจากชุมชน
อื่น ประกอบกับนายสมานมีวิถีการดำรงชีพที่ผูกพันกับบ้านดอนแก้วมานาน มองเห็นการเปลี่ยน
แปลง จึงเริ่มวิเคราะห์ปัญหามองว่าการพัฒนาที่ผ่านมาและมนุษย์เราเองที่เป็นผู้เปลี่ยนแปลง
ธรรมชาติในทางทำลาย และนั่นหมายถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนในทางการทำลาย
ด้วย นายสมานจึงได้ปรึกษารื้อกับพระเสวียนและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งทั้งสามคนก็มีแนวคิดและมอง
เห็นสภาพปัญหาไปในแนวทางเดียวกัน จึงเป็นจุดเกิดของโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

การเลือกแนวทางในการแก้ไขปัญหานั้น ผู้นำทั้งสามคนมีความเห็น
ตรงกันว่าควรใช้เขตอภัยทานที่มีอยู่เดิมแล้วประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เนื่องจากเห็นว่า
การดึงเอาแนวคิดศาสนาเข้ามาจะทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือ เพียงแต่ปรับปรุงวิธีการเดิมที่ไม่
ได้ชี้แจงหรือทำความเข้าใจกับชาวบ้านก่อนการประกาศเขตอภัยทาน ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือ
แม้ในช่วงแรกของการดำเนินกิจกรรมจะยังเห็นผลไม่ชัดเจน แต่ใน 2-3 ปีต่อมา ปริมาณและพันธุ์
ปลาเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มเห็นผลดีของการอนุรักษ์และเห็นว่าการอนุรักษ์ไม่ได้ทำให้ชาวบ้าน
เดือดร้อน ชาวบ้านยังสามารถจับปลาได้นอกเขตอนุรักษ์ ซึ่งการอนุรักษ์ทำให้ปริมาณปลามาก

ขึ้น ปลาส่วนหนึ่งจะว่ายหลุดออกมานอกเขต ชาวบ้านสามารถจับได้โดยไม่ผิดกฎระเบียบที่ทางกลุ่มกำหนดไว้ หลังจากการจ้องเห็นพ้องต้องกันว่าควรประกาศเขตอนุรักษ์เพิ่มจาก 120 เป็น 150 , 200 และ 300 ตามลำดับ จากการวิเคราะห์ปัญหาและทางเลือก ปัจจุบันแม่น้ำน่านบริเวณหน้าวัดดอนแก้วมีทั้งปริมาณและชนิดพันธุ์เพิ่มมากขึ้น จนได้ชื่อว่าเป็นอุทยานมัจฉา ซึ่งกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแหล่งหนึ่งของอำเภอท่าวังผา

จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าองค์ความรู้ในการคิดและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เกิดจากกลุ่มผู้นำที่มีศักยภาพ มีความรู้ความสามารถที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ผู้นำอาศัยความรู้ที่สั่งสมมายาวนานและประสบการณ์จากการไปศึกษาดูงานและเห็นปัญหาจากชุมชนอื่น จึงนำกลับมาวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยในกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาและหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาได้ดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

2.2) องค์ความรู้ด้านเทคนิควิถีและการจัดการ การที่จะให้ชุมชนทั้งภายในและภายนอกชุมชนยอมรับกฎระเบียบ และช่วยกันดูแลและอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำนั้น กลุ่มอนุรักษ์ได้ใช้เทคนิควิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดการยอมรับและให้ความร่วมมือ เช่น ในการริเริ่มโครงการครั้งแรกทางกลุ่มได้มีการประชุมชี้แจง ทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างชาวบ้าน และอาศัยระบบเครือข่ายเข้ามาช่วยในการควบคุมดูแล ทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจและเห็นดีด้วย แม้ว่าจะมีผู้ไม่เห็นด้วยอยู่บ้าง เนื่องจากกลัวตนเองจะได้รับผลกระทบจากการอนุรักษ์ เพราะยังไม่เข้าใจแนวคิดในการอนุรักษ์ คิดว่าการอนุรักษ์คือการห้ามจับปลาตลอดลำน้ำ แต่ก็อาศัยมติส่วนใหญ่ของชุมชน จึงได้เกิดโครงการอนุรักษ์ขึ้นมา ในระยะแรกจึงยังมีผู้ฝ่าฝืนกฎอยู่ กลุ่มจึงมีการปรับเปลี่ยนเทคนิควิถี เช่น การติดป้ายประกาศอย่างชัดเจน การขอความร่วมมือจากประมงอำเภอในการติดป้ายประกาศอย่างเป็นทางการ การชี้แจงให้ชาวบ้านเห็นว่าการอนุรักษ์นั้น ทำเฉพาะในเขตอุทยาน นอกเขตชาวบ้านสามารถจับปลาได้ปกติ คือ การอนุรักษ์แล้วชุมชนยังสามารถใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่อนุรักษ์แล้วทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน

การเข้ามาให้การสนับสนุนของประมงอำเภอทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณชุมชนของตนเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานราชการ นอกจากนี้ประมงยังให้ความช่วยเหลือในด้านอาหารปลา การวินิจฉัยโรคเมื่อเกิดโรคระบาด ความรู้ทางวิชาการ นอกจากนี้กลุ่มยังมีความยืดหยุ่นในการทำงาน การควบคุมภายในชุมชนและภายนอกชุมชนโดยการจัดการในหลายรูปแบบทั้งการใช้ระบบเครือข่าย การลงโทษทางสังคม การใช้มาตรการทางกฎหมาย เช่น การตั้งกฎหมายระเบียบครั้งแรกยังคงมีความยืดหยุ่นอยู่มาก คือ พิจารณาตามเจตนา หากผู้ที่ฝ่าฝืนจับปลาไม่ได้เจตนา ก็เพียงแต่กล่าวตักเตือน แต่ถ้าทำอีกก็จะจับปรับ ภายหลังจากยังมีผู้ฝ่าฝืนอยู่

แต่เป็นชุมชนอื่น จึงมีการแจ้งตำรวจและปรับอย่างจริงจัง เพื่อเป็นตัวอย่งให้กับคนในชุมชน เห็นและไม่กล้าฝ่าฝืนอีก การค่อยๆ ขยายเขตอนุรักษ์อย่างช้าและต่อเนื่อง ทำให้ชาวบ้านได้มีการปรับตัวและกระทำเมื่อมีปริมาณพันธุ์ปลาเพิ่มขึ้น ชาวบ้านซึ่งเห็นผลดีของการอนุรักษ์จึงไม่คัดค้าน กลับเห็นดีด้วย และคอยสอดส่องผู้ที่ฝ่าฝืน

ในระยะหลังการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มยังอาศัยประเพณีและพิธีกรรม ในการดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ เพราะชาวบ้านค่อนข้างยังมีพื้นฐานความเชื่อ และระบบคิดที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้มีการสร้างพิธีกรรมและกฎเกณฑ์ให้รองรับในลักษณะที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน เช่น พิธีสืบชะตาแม่น้ำ การทอดผ้าป่าพันธุ์ปลา การสะเดาะเคราะห์ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่สามารถสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยวิธีการศึกษาดูงาน เป็นการแลกเปลี่ยนและเพิ่มพูนประสบการณ์ความรู้ให้แก่องค์กร

จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า องค์ความรู้ด้านเทคนิคและการจัดการ องค์กรมีสร้างการยอมรับและความร่วมมือโดยอาศัยระบบเครือข่าย ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งเป็นระบบภายในชุมชน การปรับกลยุทธ์การดำเนินกิจกรรมและการลงโทษที่มีความยืดหยุ่น ตั้งแต่ระดับเบาจนถึงหนัก ได้แก่ ใช้ระบบเครือข่าย การลงโทษทางสังคม และกฎหมาย การพยายามเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการศึกษาดูงาน การสร้างเครือข่าย ทำให้องค์กรพัฒนาศักยภาพของตนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

3) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้ของบุคคล กลุ่ม องค์กร ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและมีอิทธิพลซึ่งกันและกันในลักษณะของเครือข่าย เพื่อให้มองภาพเครือข่ายการเรียนรู้ชัดเจนขึ้น จึงได้แบ่งระดับของเครือข่ายการเรียนรู้เป็น 3 ระดับ คือ เครือข่ายการเรียนรู้ของบุคคล เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน และเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน โดยมีลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

3.1) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในระดับครอบครัวและชุมชน

ลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน ระบบเครือข่ายเป็นองค์กรดั้งเดิมของชุมชน ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะความสัมพันธ์ตามระดับแนวนอน ที่เกิดขึ้นมาจากความจำเป็นในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ เช่น ด้านเศรษฐกิจในการผลิตกลุ่มเครือข่ายเป็นแรงงานหลักที่

สำคัญ จนมีวัฒนธรรมที่ชาวบ้านเรียกว่าเอามือเอววัน ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติมีความสัมพันธ์ในการถ่ายทอดความรู้แก่กันและกัน ทั้งโดยตรง หรือเวลาไปมาหาสู่ เยี่ยมเยียน ผ่านพิธีกรรม ระบบการเรียนรู้ของนายสมานเริ่มต้นจากการที่ได้รับการถ่ายทอดจากสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ในฐานะของพ่อ แม่ พี่น้อง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวจะเกิดขึ้นตลอดเวลา การถ่ายทอดความรู้ในระดับชุมชนจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับทุกๆ เรื่องในการดำรงชีวิตที่มีลักษณะการเรียนรู้ท่ามกลางการลงมือทำหรือปฏิบัติจริง และจากการสังเกตจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว เป็นการเพาะบ่มทั้งระบบคิด อุดมการณ์ เทคนิคและทักษะการดำเนินชีวิต ควบคู่กับหลักจริยธรรมศีลธรรม

การถ่ายทอดในระดับครอบครัว เครือญาติ โดยตรงจะผ่านจากการพูดคุย อบรมสั่งสอน หรือแม่เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การปฏิบัติตามพ่อแม่ ส่วนหนึ่งจะถ่ายทอดผ่านคติ คำสอน ตามความเชื่อของชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีฝ่าย ผีนา ที่จะสัมพันธ์กับระบบผลิตและการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ การถ่ายทอดความรู้ในระดับครอบครัวและชุมชนจะสัมพันธ์และแผ่ขยายและสืบทอดไปตามระบบเครือญาติ โดยผ่านการแต่งงานสืบลูกหลานต่อไป การนับญาติทั้งฝ่ายพ่อและแม่ในปัจจุบัน ทำให้ชุมชนของบ้านดอนแก้วทั้งหมดเป็นพี่น้องกัน พิธีกรรมนอกจากจะมีหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจ ในแง่ความเชื่อแล้ว หน้าที่หนึ่งของพิธีกรรมคือเป็นเวทีสำหรับชุมชนในการพบปะพูดคุย

พิธีกรรมในระดับเครือญาติ คนในเครือญาติเดียวจะมารวมตัวกันที่บ้านเก่าผีเพื่อทำพิธีกรรม พิธีกรรมในระดับชุมชน ชาวบ้านทั้งหมดหมู่บ้านจะเข้าร่วมเพื่อทำพิธี การรวมตัวกันทำให้มีโอกาสได้พูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และแสดงความคิดเห็นของกันและกัน เช่น การเลี้ยงผีฝ่าย ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าผีที่สถิตอยู่ต้นน้ำลำธารและบริเวณตัวฝ่ายจะทำหน้าที่รักษาต้นน้ำลำธาร ทำให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการเกษตร การเลี้ยงผีฝ่ายห้วยน้ำปูด จะจัดขึ้นทุกปีในวันแรม 11 ค่ำ เดือน 8 เหนือ ซึ่งจะมีสมาชิกผู้ใช้น้ำทุกคนเข้าร่วมในการทำพิธีกรรม นอกจากนี้ยังร่วมแรงร่วมใจขุดลอกเหมืองฝายซึ่งจะทำก่อนการเลี้ยงผี แก่ฝายและสมาชิกผู้ใช้น้ำได้มีโอกาสพูดคุยและหาแนวทางในการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน นอกจากนี้สถาบันทางศาสนาซึ่งมีพิธีกรรมทางศาสนาพุทธที่ชาวบ้านยังคงปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง เช่น ประเพณีกินสลากขมพู ซึ่งเป็นสลากขนาดเล็กที่ทำเฉพาะในหมู่บ้าน ประเพณีงานวัดงานบุญ หรือประเพณีพื้นบ้าน เช่น แข่งเรือ

นอกจากนี้การใช้เวทีการประชุมชาวบ้านเป็นเวทีแห่งการพบปะได้พูดคุย แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และหามติร่วมกัน นายสมานมักจะใช้เวทีการประชุมชาวบ้านในการ

ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากการที่ตนไปดูงานที่ชุมชนอื่นมาแล้วสู่ชาวบ้านฟัง นอกจากนี้ การที่ชุมชนพัฒนาไปมีโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ซึ่งอาจได้รับการถ่ายทอดความรู้ทั้งในด้าน บวกและลบ ด้านบวก เช่น เห็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับประเทศ ระดับโลก เห็นวิกฤตปัญหา ที่อื่น เห็นการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวบ้านอื่น ด้านลบ คือ รับวัฒนธรรมใหม่ๆเข้ามา นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้ระดับชุมชน ยังมีลักษณะของการเป็นสมาชิกและผู้นำกลุ่มต่างๆ ภายในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มวัฒนธรรม นอกจากจะช่วยเหลือเกื้อกูลแล้ว ยังมีฐานะที่เป็นกลุ่มเรียนรู้ร่วมกัน โดยจะมีผู้นำของแต่ละกลุ่มเป็นผู้เชื่อมข้อมูลความคิดและ ประสบการณ์ของกลุ่มเข้าพูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

จากผลการศึกษาข้างต้นสามารถชี้ให้เห็นว่า กระบวนการถ่ายทอด ความรู้ในระดับบุคคลและชุมชน อาศัยระบบเครือข่ายที่เป็นทางการถ่ายทอดโดยตรง รวมทั้ง ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นมิติทางวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเวทีของการถ่ายทอดความรู้ ความรู้ซึ่งผ่านการสั่งสมมาเป็นเวลายาวนานและมีการถ่ายทอดไปสู่คนแต่ละรุ่นจนตกผลึกเป็น องค์ความรู้ที่กำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชน ซึ่งจะมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและปรับประยุกต์ ใช้ได้อย่างเหมาะสม การถ่ายทอดในระดับนี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ องค์กรชุมชนในการเรียนรู้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม

3.2) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนในระดับอำเภอ

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนอยู่บนพื้นฐานของความ สัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบอื่นๆ เช่น เป็นเพื่อนกัน การแต่งงาน แล้วย้ายไปอยู่ที่ใหม่ แต่ยังคงแวะเวียน กลับมาเยี่ยมเยียนญาติ พ่อแม่พี่น้องในชุมชน นอกจาก การไต่ถามสารทุกข์สุกดิบแล้ว ยังได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายนอกชุมชนอีกด้วย ตัวอย่างเช่น นายไสว อินตะวิน ผู้ใหญ่บ้านต้นฮ้าง ซึ่งเป็นลูกนายจันตะ อินตะวิน ซึ่งเป็นคนบ้าน ดอนแก้วและนางศรีคำ ศิริกันต์ คนบ้านต้นฮ้าง หลังจากนายจันตะแต่งงานและย้ายไปอยู่บ้าน ภรรยาที่บ้านต้นฮ้าง จนกระทั่งมีลูกคือนายไสว อินตะวิน แม้ปัจจุบันนายไสวจะอาศัยอยู่ที่บ้าน ต้นฮ้าง แต่ยังคงแวะเวียนมาเยี่ยมเครือญาติทางพ่อที่บ้านดอนแก้วอยู่เสมอเสมอ ทำให้เห็น การอนุรักษ์พันธืพลายของบ้านดอนแก้ว จึงได้นำแนวคิดนี้กลับไปประยุกต์ใช้ที่บ้านต้นฮ้าง

นอกจากนี้การอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคม ความเป็นเพื่อนกัน ระหว่างชุมชน ความเป็นชุมชนใกล้เคียงที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดการศึกษาดูงานและ นำแนวคิดไปประยุกต์ใช้ เช่น กรณีบ้านนาเดา บ้านดอนมูล บ้านวังบัว นอกจากนี้เครือข่ายการ

เรียนรู้ผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น การมีประเพณีหรือพิธีกรรมร่วมกัน เช่น ประเพณีแข่งเรือของอำเภอท่าวังผา ประเพณีกินสลาก ทำให้ชาวบ้านระหว่างชุมชนมีโอกาสได้ปะพบพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

การจัดประชุมเวทีชาวบ้านขององค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานภาครัฐ ทำให้ชาวบ้านมีความตื่นตัวและสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชน การประชุมจะเป็นการเสนอภาพปัญหาของแต่ละชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และช่วยกันแก้ไขปัญหา เพราะชุมชนมองเห็นว่าทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นทรัพยากรที่แต่ละชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้นการอนุรักษ์จะประสบผลสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกชุมชนที่ใช้ทรัพยากรนั้น

ผลจากการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชน ทำให้เกิดกลุ่ม/องค์กรอนุรักษ์พันธุ์ปลา และกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอื่นๆ ทั่วทั้งอำเภอท่าวังผา เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2537 จึงจัดตั้งกลุ่มที่เป็นทางการขึ้น คือ กลุ่มอัครบ้าน ซึ่งถือกำเนิดมาจากกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดบ้านดอนแก้ว โดยมีนายสมยศ ภิราญคำเป็นประธาน คณะกรรมการ 18 คน มาจากผู้มีความรู้และผู้ที่มีประสบการณ์ในงานอนุรักษ์ด้านต่างๆ ทั้งด้านสัตว์น้ำ ด้านป่าไม้ ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านอาชีพ พระสงฆ์ ข้าราชการ และกลุ่มเยาวชน และประธานกลุ่มในเครือข่ายทุกกลุ่มเป็นสมาชิกของกลุ่มอัครบ้าน นายสมยศได้ใช้ประสบการณ์จากบ้านดอนแก้ว ทั้งในด้านการประสบความสำเร็จและด้านปัญหาอุปสรรค ไปถ่ายทอดให้กับกลุ่มอื่นๆ กิจกรรมหลักของกลุ่มอัครบ้านคือการถ่ายทอดความรู้ให้กับชุมชน สร้างกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน โดยใช้วิธีใช้สถานที่ของชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่สามารถให้ชุมชนอื่นสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้ การได้เห็นสภาพจริงทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกและเห็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมชัดเจนที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ในปัจจุบันกลุ่มอัครบ้านมีกลุ่มเครือข่ายทั้งหมด 99 องค์กรดังนี้

1. กิจกรรมกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลา ในแม่น้ำน่านและแม่น้ำสาขา จำนวน 32 องค์กร
2. กิจกรรมกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน จำนวน 23 องค์กร
3. กิจกรรมกลุ่มวัฒนธรรมประเพณี จำนวน 7 องค์กร
4. กิจกรรมกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า จำนวน 5 องค์กร
5. กิจกรรมกลุ่มส่งเสริมอาชีพ จำนวน 27 องค์กร
6. กิจกรรมกลุ่มที่ปรึกษา จำนวน 2 องค์กร
7. กิจกรรมกลุ่มเยาวชนฟ้าใส จำนวน 1 องค์กร
8. กิจกรรมกลุ่มเกษตรผสมผสานทฤษฎีใหม่ จำนวน 1 องค์กร

9. กิจกรรมกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม จำนวน 1 องค์การ

จากกิจกรรมต่างๆ ที่ได้ดำเนินขึ้นนั้น ปัจจัยที่เอื้อให้กิจกรรมต่าง สามารถดำเนินการได้เป็นอย่างดีนั้นเกี่ยวเนื่องจากความเป็นคนท้องถิ่น ซึ่งสามารถที่จะติดต่อประสานงานและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ ในกลุ่มได้ง่าย ก่อให้เกิดเครือข่ายแบบทุติยภูมิ (Secondary Network) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากเครือข่ายแบบปฐมภูมิ (Primary Network) โดยการนำแนวคิดของโครงการไปเผยแพร่ต่อและเกิดการยอมรับแนวคิดและสามารถนำไปใช้ประโยชน์และเผยแพร่ต่อเป็นลูกโซ่ เพราะการพูดคุยแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เหล่านี้สามารถทำได้ง่ายในโอกาสต่างๆ ที่จะนำไปสู่บุคคลใกล้ชิดไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นพ่อ แม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านหรือเพื่อนร่วมงาน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการหรือมีความเป็นธรรมชาตินี้เป็นวิธีการที่ทุกคนได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดของกิจกรรมของเครือข่ายที่สามารถนำไปใช้ได้ตลอดเวลา จากจุดสนใจร่วมที่คล้ายกันในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกันนั้นได้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของกลุ่มต่างๆ มากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชนและองค์กร เกิดเป็นพลังขับเคลื่อนของกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการขยายเครือข่าย ขยายจำนวนสมาชิกและสร้างกิจกรรมใหม่ๆ ขึ้น (โครงการวิจัยและพัฒนาศักยภาพและองค์ความรู้พื้นฐานเพื่อการพัฒนา 2540 : 35)

ผลการศึกษาข้างต้นสามารถชี้ให้เห็นได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในระดับอำเภอ อาศัยระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบอื่นๆ เช่น ความเป็นเพื่อน ในการสร้างเครือข่ายการช่วยเหลือเกื้อกูล ความเป็นคนท้องถิ่นเดียวกันทำให้ชุมชนแต่ละชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน ก่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม ทั้งในด้านกำลังใจ แรงงาน ทุนทรัพย์ ในระดับนี้องค์กรภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้ โดยการจัดอบรมสัมมนา การศึกษาดูงาน การจัดเวทีชาวบ้าน ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาศักยภาพในการจัดการปัญหา นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายทำให้องค์กรสามารถจัดการกับปัญหาที่ใหญ่และในระดับที่กว้างออกไปยิ่งขึ้น

3.3) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในระดับจังหวัด

กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ในเครือข่ายหลายภาคีในระดับจังหวัด เป็นกระบวนการที่ค่อนข้างมีความแตกต่างกับกระบวนการเรียนรู้ในระดับครอบครัวและในชุมชน กล่าวคือ เป้าหมายในการรวมตัวและเนื้อหาสาระของการแลกเปลี่ยนและการถ่ายทอดจะมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากกว่า การแลกเปลี่ยนและการถ่ายทอดความรู้มักสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกหรือสถาบันภายนอกชุมชน ได้แก่ นักวิชาการ หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อ

มวลชน เช่น ประชาคมจังหวัดน่าน กองทุนเพื่อชุมชน (SIF) กลุ่มฮักเมืองน่าน โครงการวิทยุเพื่อชุมชน เป็นต้น

กิจกรรมหลักในการถ่ายทอดความรู้ในเครือข่ายระดับจังหวัด ได้แก่ การสร้างเวทีชาวบ้าน เพื่อให้กลุ่ม/องค์กรต่างๆ ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยซึ่งกันและกัน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและระดมพลังเพื่อเป็นกลไกในการจัดการปัญหาในระดับจังหวัดและการกำหนดนโยบายในการจัดการร่วมกัน รวมทั้งการเคลื่อนไหวเพื่อต่อรอกับอำนาจรัฐ เช่น กรณีการจัดเวทีชาวบ้านโครงการผั่นน้ำกก-อิง-น้ำ พ.ร.บ.ป่าชุมชน นับเป็นการรวมตัวขององค์กรต่างๆ ทั้งในจังหวัดและจังหวัดอื่นในภาคเหนือ เพื่อแนวทางร่วมกับการต่อรอกับอำนาจรัฐและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบาย

นอกจากนี้กระบวนการถ่ายทอดความรู้โดยการจัดอบรมสัมมนาเป็นการเพิ่มพูนความรู้ด้านวิชาการให้แก่กลุ่มองค์กร นักวิชาการหรือองค์กรพัฒนาเอกชนมักจะเป็นผู้ที่มีความรู้ทางวิชาการ แต่องค์กรชาวบ้านเป็นผู้รู้สภาพของปัญหาในท้องถิ่นของตน ดังนั้นการอบรมสัมนาจึงเป็นการผสมผสานระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเข้าด้วยกัน การศึกษาดูงานร่วมกันทำให้องค์กรได้เห็นสภาพปัญหาของแต่ละท้องถิ่น มองเห็นความหลากหลายของปัญหาและความเชื่อมโยงของปัญหาต่างๆ ในระดับกว้าง สามารถนำส่วนที่เป็นประโยชน์ไปประยุกต์ใช้กับชุมชนตนเองและส่วนที่เป็นปัญหาอุปสรรคก็จะสามารถหาแนวทางป้องกันได้อย่างท่วงทัน กระบวนการเหล่านี้ผู้จัดเวทีมักเป็นสถาบันภายนอกมากกว่าองค์กรชาวบ้านจะเป็นผู้ริเริ่มเอง

นอกจากนี้พิธีกรรมยังคงมีความสำคัญอยู่มากในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในระดับจังหวัด เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ การทอดผ้าป่าพันธุปูลา การบวชป่าไม้ เป็นการระดมพลังในการจัดกิจกรรมขององค์กรทั่วทั้งจังหวัด ไม่เพียงแต่องค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนเท่านั้น แต่องค์กรรัฐเองให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมนี้เป็นอย่างมาก ทำให้พิธีกรรมเป็นเสมือนเป็นเวทีในการพบกันระหว่างภาคประชาชนและภาครัฐ เพื่อหาแนวทางในการจัดการร่วมกัน

เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์พันธุสัตว์น้ำทั่วจังหวัดน่านต่างเป็นกลุ่มเครือข่ายภายใต้กลุ่มฮักเมืองน่าน เกิดขึ้นเนื่องจากสภาพปัญหาพันธุปูลาในแม่น้ำน่านลดจำนวนลงอย่างมากจากที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีต ประกอบกับมีการจับสัตว์น้ำที่ไม่ถูกวิธี มีการทำลายสิ่งแวดล้อมในแม่น้ำอย่างมากมาย ก่อให้เกิดแนวคิดร่วมกันระหว่างเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์เดิม ที่เป็นลักษณะกลุ่มที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ (แนวราบ) ในการขยายแนวความคิดและเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมให้ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำน่าน เพื่อให้การอนุรักษ์เกิดผลอย่างแท้จริง โดยดำเนินกิจ

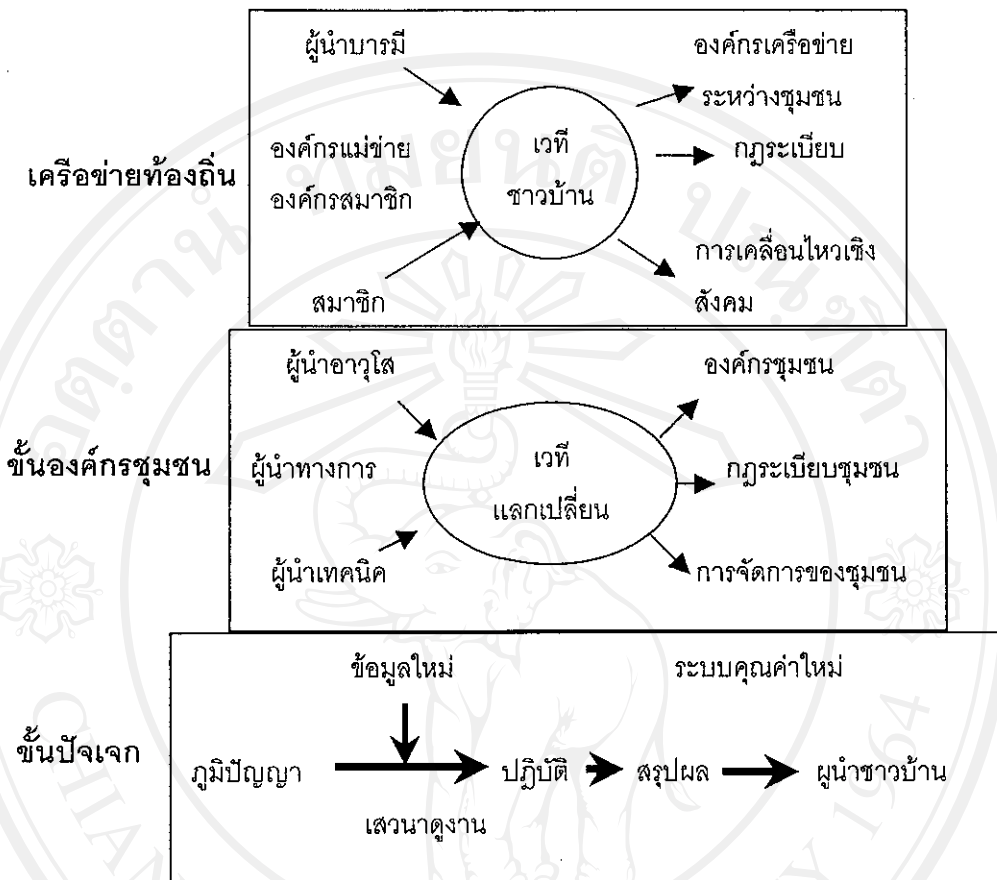
กรรมทั้งในรูปแบบการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มที่มีอยู่เดิมและสร้างกลุ่มเครือข่ายเพิ่ม จัดตั้งคณะกรรมการบริหารงานและประธานของกลุ่มต่างๆ ในเครือข่ายเป็นสมาชิกของเครือข่าย ในปัจจุบันมีเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำตลอดลำน้ำน่านและลำน้ำสาขา กว่า 93 องค์กร ดังแสดงในแผนภาพที่ 4 เป็นผลให้มีปริมาณปลาในลำน้ำน่านและลำน้ำสาขาเพิ่มมากขึ้น ประชาชนสามารถจับปลาเป็นอาหารได้มากขึ้นเป็นที่สนใจของประชาชน ส่วนราชการ และองค์กรอื่นๆ มีผู้พบพันธุ์ปลาหายากและใกล้จะสูญพันธุ์ มีปริมาณเพิ่มขึ้น ได้แก่ ปลาหมอศรี (Botia Sidthimunki) ในลำน้ำว่า ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่าน อีกด้วย

จากผลการศึกษาข้างต้นชี้ให้เห็นว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในระดับจังหวัดจะมีเนื้อหาสาระและเป้าหมายที่ชัดเจนมากกว่าระดับอื่นๆ โดยมุ่งเน้นการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายและต่อยอดกับอำนาจรัฐ การเรียนรู้ในระดับนี้จะมีการประสานกับหน่วยงานภายนอกชุมชนมากขึ้น ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยอาศัยเวทีชาวบ้าน การจัดอบรมสัมมนา การศึกษาดูงาน เพื่อให้องค์กรเกิดการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนให้เท่าทันต่อสภาพปัญหา การสร้างเครือข่ายองค์กรจะทำให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งในการเคลื่อนไหวและมีอำนาจในการต่อรองมากยิ่งขึ้น

การเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน การรวมตัวขององค์กรชาวบ้าน ที่เรียกร้องให้รัฐทบทวนแนวคิดในการพัฒนา โดยมุ่งเน้นให้นามิตินทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานในการพัฒนา ทำให้รัฐจำเป็นต้องการการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์และนโยบาย โดยสังเกตได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และ 9 รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมากขึ้น รวมทั้งกำหนดนโยบายในการเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบันรัฐจะยอมรับและเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น แต่ในปฏิบัติพบว่ารัฐยังขาดความจริงใจที่แก้ไขปัญหา รวมทั้งความเกี่ยวพันกับระบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐและกลุ่มผลประโยชน์นั้น ทำให้การแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นยังไม่ประสบผลสำเร็จ ตัวอย่างเช่น กรณี พ.ร.บ.ป่าชุมชน ที่มีการต่อสู้เรียกร้องมาเป็นระยะเวลายาวนาน หรือกรณีโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน ที่มีการทำประชาพิจารณ์หลังจากอนุมัติโครงการไปแล้ว รวมทั้งการปกปิดข้อมูลข่าวสาร หรือนำเสนอข้อมูลด้านบวกเพียงด้านเดียว

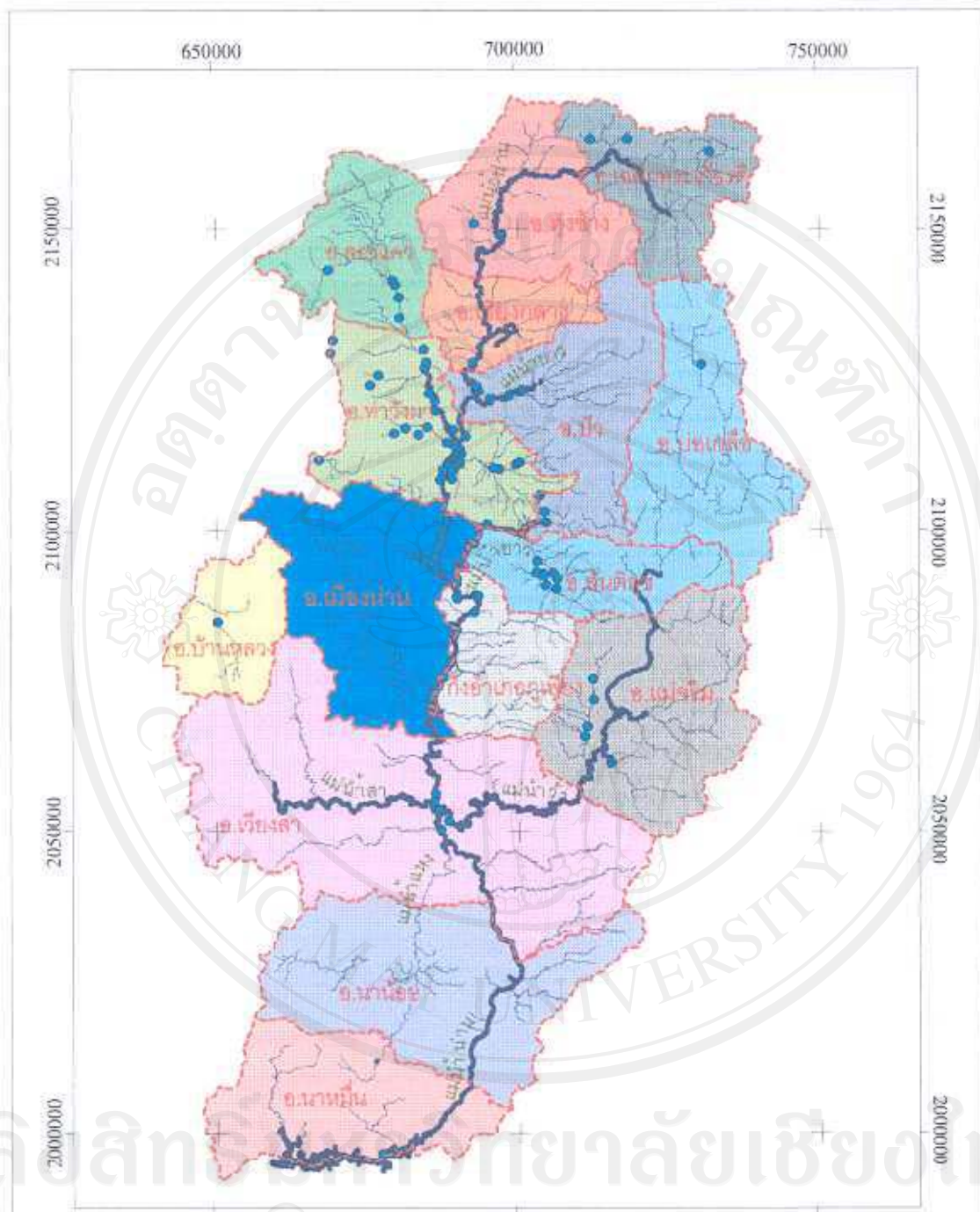
ผลการศึกษากระบวนการเรียนรู้ทั้ง 3 ระดับ คือระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และระดับระหว่างชุมชน สามารถสรุปเป็นแผนภาพเพื่อให้เห็นความชัดเจน ได้ดังนี้

แผนภาพที่ 3 แสดงองค์ประกอบและขั้นตอนการพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้

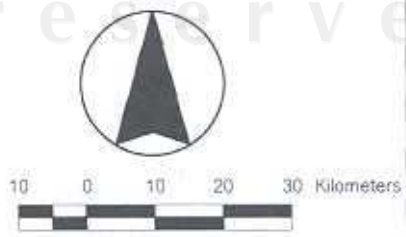

จากผลการศึกษาและการวิเคราะห์ที่นำเสนอในบทนี้ สามารถชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญได้ว่า จากจุดกำเนิดของโครงการอนุรักษ์พันธุสัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 จนถึงปัจจุบัน เกิดจากกลุ่มผู้นำที่มีศักยภาพ การวิเคราะห์ปัญหาและหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ร่วมกันของชุมชน จนสามารถดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์พันธุสัตว์จนประสบความสำเร็จ ตลอดระยะเวลา 12 ปีของการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ แม้จะเผชิญกับปัญหาอุปสรรคและความขัดแย้งทางแนวคิดในการอนุรักษ์ แต่องค์กรชุมชนบ้านดอนแก้วก็สามารถวิเคราะห์หาแนวทางการแก้ไข โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในหมู่บ้านเป็นพลังขับเคลื่อนการประสานและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมชุมชน กฎจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนบุคคล ระบบความสัมพันธ์ เครือข่าย ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาองค์กรชุมชนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองจนได้รับการยกย่องและเป็นที่ยอมรับจากทั้งหน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ว่าเป็นองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนภาพที่ 4 แสดงแผนที่เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ จังหวัดน่าน

- สัญลักษณ์
- จุดอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ
 - เส้นขอบเขตอำเภอ
 - แม่น้ำสายหลัก
 - แม่น้ำสาขา

ลิขสิทธิ์สงวนโดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved